

הגדה של פסח

כמביא ביכורים

שמואל רבר

ערב פסח

התשפ"ו

3338 שנים

ליציאת מצרים

נערך ברוח 'שעורי ההגדה'

בספר "שיח יצחק", שמות

הרה"ג יצחק ירוחם בורודיאנסקי שליט"א

052-7639021

r7639021@gmail.com

הקדמה

סיפור יציאת מצרים כמביא ביכורים

בליל פסח יושב כל יהודי עם בני ביתו בשמחה ובטוב לבב ומשבח את ה' בנוסח שנכתב בתורה בהבאת הביכורים. והטנא שמביאים בלילה זה אינו גדוש בפירות שהשתבחה בהם ארצנו, אלא בלב העובר על גדותיו באמונה ובהכרה בחסד ה', על שבראנו לכבודו והוציאנו ממצרים - להיות לנו לאלוקים.

שאינני כפוי טובה

מצוות הלילה אינה לימוד, או התחזקות באמונה מכוח יציאת מצרים - זו עבודת כל השנה. בלילה הזה המצווה היא להכיר את חסדי במקום כמביא ביכורים, להודות ולשבח לה' ולומר – 'שאינני כפוי טובה'.

הודיה מקרב הלב

ההגדה שנאמרת בליל הסדר אינה אמירת תודה בשפה רפה לצאת ידי חובה, אלא היא הגדה קשה הנשמעת מעמקי הלב באמת ובאמונה, כאדם שטבע בים הגדול המודה בקול רם למי שהוציא אותו ממים עמוקים והצילו ממוות לחיים.

הכרת הטוב מחייבת

ההגדה איננה מסתכמת בהעברת עדות על יציאת מצרים מאב לבן זה 3338 שנה ובהכרת הטוב בלבד, שהרי חסד ה' מחייב - לשמוע בקולו של המיטיב עד כדי מסירות נפש לכל אורך החיים, לכן ההגדה שמתחילה להישמע בליל הסדר, פותחת סכר של מחויבות להכיר טובה ולעבוד את ה', לא רק בלילה נשגב זה, אלא בכל יום בשנה.

שמחה של כולם

אמירת ההגדה באה לידי ביטוי בנעימה, בקול רם, בשירה ובשמחה היוצאים מהלב, וכדי לאפשר לכל אחד מישראל לבטא את שמחתו בליל פסח נהגו לתת לעניים 'קמחא דפסחא' עבור החג, על מנת שכל

בני ישראל כולל האביונים שבהם ישבו כבני חורין, כשלפניהם סעודה וארבע כוסות יין, להודות לה' בשמחה יחדיו על חירותנו.

אמירת ההגדה כשירה

היות והלילה הזה התייחד ל'הבאת ביכורים' מן הראוי להכין את הלב, ללמוד להבין את פשר ההגדה לפני שהפה אומר שירה. ההכנה לליל הסדר היא חיוב גמור, בליל פסח אין אנו לומדים סוגיה, איננו מתפלפלים בדברי תורה, ואין חוקרים בטעמי העדות ופרטיה, אלא בלילה הזה הלב מתמלא בהכרת טובה - והשירה יוצאת באמירת ההגדה ללא ברכה לפנייה. מדוע?

אין ברכת השבח מחייבת ברכה לפנייה

יש הלל שממנו נשמע השבח כקריאת מגילה שההלל יוצא מסיפור המעשה עצמו, לכן יש חיוב ברכה לפנייה, אך ההגדה אינה דומה למגילה, היא בעצמותה סיפור שבחו של הקב"ה בתיאור מעשיו, ואין ברכת השבח מחייבת ברכה לפנייה.

הגדה של פסח

קדוש

שבת מחברת בין בריאת העולם ליציאת מצרים

הקידוש בליל פסח בא לכבוד יום טוב ואיננו נכלל בסדר ההגדה, אך הוא משתלב בעבודת הלילה המתמקדת בסיפור יציאת מצרים. הזכרת יציאת מצרים בקידוש על כוס יין שהוא אחד מארבע כוסות שניתקנו כנגד ד' לשונות של גאולה, בעת שמצה ומרור מונחים לפנינו, מאירה את ליל הפסח כיום שהתייחד לסיפור יציאת מצרים, ובפרט בשבת שהיא החוליה המחברת בין בריאת העולם ליציאת מצרים, כיצד?

ה' התגלה בעשרת המכות ויצר עדות על היותו בורא כל העולמים

בבריאת העולם האדם נברא ביום השישי, אחרון למעשה בראשית בתום מלאכת היצירה של יש מאין, ולא היה מי שיעיד על הקב"ה כבורא שמים וארץ, לכן כדי להראות לבני ישראל שה' הוא בורא העולם, התגלה הקב"ה בעשרת המכות, שהן בריאה מחודשת מעין מעשה בראשית ויצר עדות בפני אבותינו על היותו בורא כל העולמים. יוצאי מצרים העבירו את עדות ההתגלות ברציפות, דור אחר דור אלינו עד היום, על מנת שנעיד על כוס יין בשבת - שה' שהתגלה ביציאת מצרים הוא - בורא עולם.

יציאת מצרים מעידה על בריאת העולם

לפיכך בספר שמות במצוות שבת נאמר הטעם של - בריאת העולם, ובספר דברים משה רבינו מבאר את טעם השבת - ביציאת מצרים, ללמד שכל אחד מעיד על חברו: יציאת מצרים מעידה על התגלות ה' כבורא במכות: דצ"כ, עד"ש באח"ב, ומעשה בראשית, שמים וארץ וכל צבאם מעידים שהבורא שיצר אותם בחכמה מופלאה התגלה בפני בני ישראל ביציאת מצרים - והוא אדון הבריאה.

הקידוש בליל פסח נערך ללא סעודה. מדוע?

הקידוש בליל פסח נערך ללא סעודה ויוצר תמיהה, שהרי קידוש חייב להיות במקום סעודה, ובלילה הזה במקום לסעוד מיד אנו ממשיכים בהגדה של פסח.

סיפור ההגדה הוא קידוש ארוך, או התחלת האכילה

לשאלה זו שתי תשובות, האחת היא שההגדה של פסח היא חלק מהקידוש, ובאמירתה מבארים אנו את שבחו של ה' בקידוש ארוך שנמשך כל הלילה, או שאמירת ההגדה מהווה הכנה לסעודה ונחשבת להתחלת אכילת פסח, מצה ומרור, משום שהיא מבארת את משמעות נס הדילוג המעוגן בקרבן פסח, את השעבוד המר שלזכרו אוכלים מרור, ואת חיפזון יציאת מצרים שהוא הטעם לאכילת מצה.

וּרְחֵץ, כֶּרֶס

מדוע נקרא הלילה: 'ליל הסדר'?

כדי ליצור שינוי ותמיהה בילדים אנחנו נוטלים ידיים ומטבילים את הכרפס במי מלח, אע"פ שבמשך השנה איננו נוהגים כך. החריגה מהסדר של 'ליל הסדר' מחייבת הסבר מדוע נקרא הלילה הזה על שם ה'סדר', הרי ניתן לקרוא לו שמות מתאימים יותר כגון 'ליל המצוות' או 'ליל יציאת מצרים' ועוד.

כשיש סדר יש חריגה היוצרת שאלה

האמת היא שבלילה הזה מעבירים אנו את העדות על התגלות ה' במצרים לדור הבא. המעמד הנשגב של חיבור שרשרת הדורות בעדות רציפה בת 3338 שנה מחייב סדר וחוקיות. ללא סידורם של דברים, כל אחד היה מעביר את העדות שבעל פה לפי נטיית הלב - להוסיף, לגרוע ולשנות כיד הדמיון הטובה, ומעדות אחת שהייתה לפני אבותינו ביציאת מצרים היינו מגיעים חלילה היום לאין ספור "עדויות" שונות, לכן לילה זה נקרא 'ליל הסדר' - בו עוברת עדות המאורעות בסדר מופתי ברמת הפרטים והמשמעויות. כל שינוי מהסדר מעורר שאלה, לכן הטבלת הכרפס במי מלח מעוררת את הילדים לשאול: מדוע ולמה נערכה חריגה של נטילת ידיים והטבלה במי מלח - ואז הפה מתעורר להמשיך לשאול שאלות נוספות כדי שניתן להם את התשובות.

יִמְץ

מצה חצויה כביטוי לעניות

המצה נחצית לשנים, חציה האחד נשאר לפנינו והשני מוטמן לאכילת האפיקומן. חלוקת המצה באה לבטא את משמעות המצה כ'לחם עוני' – לחם של עניים שדרכם לאכול פרוסה ולא ככר שלם. אכילת מצה חצויה בתחילת ליל הסדר ואפיקומן בסוף באה להמחיש את העוני והשעבוד, כפי שנאמר בהמשך: 'הא לחמא עניא' – זה לחם העוני שאכלו אבותינו במצרים.

סמל השעבוד כדגל הגאולה

המצה שאיננה מתעכלת מהר היא מאכל עבדים האוכלים אותה בכמות מרובה שלא תכביד יותר מדי על הגוף, כדי שיהיה להם כוח לעבוד קשה, ללא הפסקה וללא הסחת דעת מהשעבוד, והקב"ה בעת

הגאולה ציווה אותנו לקחת את המצה שהיא סמל השעבוד, ולהפוך אותה לדגל הגאולה. את חושך ימי העבדות שחוו אבותינו באכילת לחם עוני, אנו ממירים באור הגדול של נס הגאולה, להודות להשי"ת באמצעות אכילת המצה על גאולתנו מעבדות לחרות עולם.

השעבוד המר לפרעה הכשיר אותנו למעלת ההכנעה

הכרה בעול השעבוד שעברנו במצרים נותנת לנו את היכולת להכיר בחרות שזכינו ביציאת מצרים, שהרי השעבוד המר לפרעה הכשיר אותנו למעלת ההכנעה - להיות עבדים השומעים בקול אדונם, על מנת שבשלב שלאחר מכן, לאחר הגאולה, נמשיך להיכנע - לא לבשר ודם, אלא - למלך מלכי המלכים שהוציא אותנו ממצרים.

חרות אמת היא קבלת עול

הידיעה שהכנעה לה' היא החרות האמיתית נוטעת בנו את זקיפות הקומה להתגאות בהיותנו עבדי ה' – שכן עבד מלך הרי הוא כמלך, משום שחרות אינה פריקת עול, אלא קבלת עול, מחליפים עול ישן בעול חדש, מסירים את - עולו של פרעה ואת כל המחויבויות של הבלי העולם הזה מעל עורפנו ומקבלים עלינו - עול מלכות שמים, לזכות לקרבת ה', לטוב לנו בעולם הזה ובחיי העולם הבא.

מצה עם משמעות כפולה: חיפזון ועוני

אפיון המצה כלחם עוני משתלב עם הטעם הנוסף של הגאולה שנעשתה בחיפזון שכפי שנכתב: "מִצָּה זוֹ שְׂאֵנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצִקָּם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ, עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם". כי למצה שנאפת בזריזות שלא תחמיץ יש משמעות כפולה, האחת לבטא את האופן בה גאל ה' את ישראל ביד חזקה ויציאה חפזה, והשנייה להראות את קושי השעבוד שחוו אבותינו בלחם עוני חצוי.

מגיד

לשמוח בשמחת ה' השמח בגאולתנו

סיפור יציאת מצרים מחייב כוונה לצאת ידי חובת המצווה, שכן מצווה ללא כוונה נחשבת כגוף ללא נשמה, וחלק מהכוונה היא פתיחת הלב, להפנים את סיפור ההגדה, לרומם, להודות ולשבח את ה' על הטוב והחסד שעשה אתנו. כוונה זו משתרעת לכל אורך סיפור ההגדה, מתחילת המצווה ועד סופה ותכליתה - להביא אותנו לעשות את רצון ה' ולירא מלפניו.

אכן כוונה זו אינה ייחודית לליל הסדר והיא משותפת לכל המצוות במשך כל ימי השנה, לכן בעת שאנו עוסקים במצוות סיפור יציאת מצרים, עלינו להוסיף נופך של כוונה פרטנית החבויה במצווה זו - לשמוח בשמחת ה' השמח עמנו בליל זה בגאולת בני ישראל משעבוד מצרים, להיות לו לעם.

שמחים בבחירתנו להיות לעם ה'

מנהג העולם שכל עם שמח בחרותו וחוגג את יום העצמאות שלו בסעודה דשנה, אולם ההבדל בינו ובינם הוא תהומי. העמים שמחים אחר הגאולה הפיזית ומודים לעצם היותם עם חופשי בארצם, אולם אנחנו איננו מתמקדים בהווה בלבד, אלא שמחים בגאולת ה' אותנו, לכן אנו עורכים את ליל הסדר עד חצות, בזמן בו התקרב הקב"ה אלינו מתוך ניסים ונפלאות, ברגעי גאולה נשגבים של ענישת אויבנו במכת בכורות, בשעה שנבחרנו להיות לו לעם בגילוי שכינה ואהבה ללא גבול - וזה עיקר שמחתנו, להשתתף עם הקב"ה בכבודו ובעצמו בשמחת בחירתנו - להיות לו לעם ה', כדי שבשעת חצות נהיה כבר אחר קיום מצוות ליל הסדר.

הקב"ה התעלה לדרגה של 'אלוקי ישראל'

הרגע המרומם ביותר בו שמח הקב"ה על בחירת עם ישראל להיות לו לעם, ארע לאחר שהסתיים תהליך בחירת ישראל בעשרת המכות והזדככנו בהתגלות השכינה. בחצות ליל נכנע פרעה להשי"ת, הסיר את בעלותו מבני ישראל, אמר להם 'הרי אתם לעצמכם' ואז נקנינו בקניין גמור לעבדים לקב"ה - לקבל מעמד נעלה של העם הנבחר עליו

שורה השכינה. בכך קיים ה' את הבטחתו לאברהם: "וְהָקִמְתִּי אֶת בְּרִיתִי... לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזָרְעֶךָ אַחֲרָיִךְ", וה' התעלה בבחירת עם ישראל להיות לו לעם לדרגה נשגבה של 'אלוקי ישראל' – כפי שנכתב: "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם - לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹקִים".

עוסקים בשבחו של מקום

בסיפור יציאת מצרים שאנו מספרים בלילה מתעלה כבוד ה' במרומים, וגם אנו מתעלים ומשתבחים, בעת שאוזנינו שומעות ומפנימות את השבח היוצא מפינו על כבוד שמים שמתעלה, כי בשעה שאנו מכוונים כדת וכדין במצוות ההגדה בלב שמח, הקב"ה מתפעל למשמע הדברים היוצאים מן הלב, ואומר לפמליא של מעלה: 'ראו את בני העוסקים בשבחו של מקום ושמחים בגאולתי'.

הא לחמא עניא

קטע זה איננו חלק מסדר ההגדה המקורי ונתקן בשפה הארמית בעת הגלות כדי להכין אותנו לקריאת ההגדה.

"כימי צאתך מארץ מצרים ארָאנוּ נפְּלֹאוֹת"

החושך הוא סיבת האור, וכשם ששעבוד מצרים הוביל אותנו אל גאולת מצרים, כן מהלכי שמים בהווה מוליכים אותנו מהגלות הארוכה אל הגאולה העתידה, וכשם שאחר גאולת מצרים נהיינו עבדי ה' ובני בריתו, כן השי"ת יעשה לנו נפלאות, "כימי צאתך מארץ מצרים ארָאנוּ נפְּלֹאוֹת", ויגאל אותנו מגלות אדום וישמעאל בעת שיעלה רצון לפניו. ואפילו אם לא נהיה ראויים, ה' הבטיח שגאולת ישראל תתממש בנקמתו בגויים שתוביל אותנו לחזור בתשובה, לכן נתקנה אמירת 'הא לחמא עניא' בהגדה להמחיש לנו שאכילת לחם העוני של שעבוד מצרים מובילה אותנו אל הגאולה העתידית, להאיר לנו את המחר, ולומר שלא רחוק היום, ובשנה הבאה עתידים אנו כולנו להיגאל ולחגוג את הפסח בארץ ישראל.

נחמה לאורחים

הקראת 'הא לחמא עניא' היא עבור העניים המסובים לשולחן ולא לאלו הנמצאים בחוץ, והדברים משמשים נחמה לאורחים המתביישים בהסבתם על שולחן אחרים. להם אנו אומרים להם שהשמחה שהם גורמים לנו בהיותם מפארים את השולחן היא לאין שיעור, כי בלעדיהם איננו יכולים לשמוח כראוי בליל הגאולה.

מצווה לשאול

כמו כן מתן טעם למצוות אכילת המצה היא הרשאה לבני הבית לשאול שאלות באופן חופשי. במשך השנה המצוות מושמעות ונעשות, אפשר לשאול כדי להתלמד ועושים אותן אם מבינים אנו אם לא, כאן נפרץ הסכר של טעמי המצווה ואנו משדרים שמצווה לשאול, כי משמעות מצוות יציאת מצרים בלילה הזה היא חלק מהמצווה עצמה, ואם לא אמר את טעמן של מצוות: "פסח, מצה ומרור" לא יצא ידי חובה. הבן קולט את המסר שאכן ניתן דרור למחשבותיו לשאול על טעמי המצוות, והאב יכין את עצמו לשאלות בחכמה ובסבלנות, יתייחס בכבוד לכל שאלה ששואלים הבנים וייתן להם מענה ראוי, כל אחד לפי מה שהוא.

מה נשתנה?

כשיש שאלה - יש תשובה. כשאין שאלה - התשובה אינה תשובה
סיפור יציאת מצרים נערך באופן של שאלה ותשובה. מדוע? כשיש שאלה - יש תשובה, כשאין שאלה - התשובה אינה תשובה. עדיף להישאר בשאלה טובה מאשר להסתפק בתשובה חלשה, כי מקושיה טובה עשויה לצמוח - תשובה טובה, אבל מתשובה קלושה - לא מגיעים למענה טוב.

במהלך ליל הסדר חייבים לעורר את הבנים לשאול, ואף כל אחד יחזק את עצמו להעלות קושיות משום ש'ראשית חכמה – פליאה', ולמרות שזיכרון ליל הסדר שחל בשנה שחלפה חרוט עדיין על לוח הלב, בכל זאת, השאלות והתשובות חייבות להיאמר ברוח נעורים חדשה, על מנת שנעביר את סיפור יציאת מצרים לכל בן, כל אחד לפי דרגתו והכרתו כפי שקיבלנו מאבותינו, בתחושה אישית כאילו יצאנו היום ממצרים.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות

השאלות הן ביטוי להשתנות שרואים בליל זה

השאלה היא על הלילה שהשתנה משאר לילות השנה. וארבע השאלות הן ביטוי להשתנות שרואים בליל זה: איסור חמץ, אכילת מרור, 2 טיבולים והסיבה. עיקר התשובה איננה לתת מענה לשאלות הפרטניות, אלא לבאר במה נשתנה הלילה הזה, כפי שנאמר: "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא... בְּעֶבְרָה... שֵׁשׁ מִצְוֹת וּמְרֹר מִנְחִים לְפָנֶיךָ". המצה והמרור מהווים ראייה להשתנות היום, ואנו אמורים לתת תשובה לשאלה: מדוע השתנה לילה זה משאר הלילות?

עבדים היינו לפרעה במצרים

תמצית העדות

הילדים בעת ערב חייבים לקבל תשובה קצרה לפני שיירדמו, ואומרים להם את תמצית העדות של הגדה של פסח: "עבדים היינו לפרעה במצרים" – גנות של עבדות היה בנו. "וַיֹּצִיאֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ מִמִּצְרָיִם" – והקב"ה בכבודו ובעצמו הוציא אותנו מעבדות לחרות. וזאת "בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה", בניסים ובמופתים על-טבעיים. תמצית העדות נאמרת כפתיח ראשוני בלבד, ולאחר מכן היא מתרחבת לפי דעת הבנים: חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול. ביחס אלינו, אין להסתפק בעדות חלקית של: 'עבדים היינו', מכיוון שאין היא ממצה את סיפור יציאת מצרים שחייב להיאמר בכל יופיו והדרו לאורך הלילה.

ארבע לשונות של גאולה פיזית ורוחנית

ארבע כוסות של יין נתקנו לשתייה בליל הסדר כנגד ארבע לשונות של גאולה שנכתבו בתורה. "והוצאתי" "והצלתי" – ביטויי שבח על חרות פיזית שיצאנו מבית עבדים וניצלנו מיד פרעה, ועוד שתי לשונות של חרות עולם רוחנית: "וגאלתי" "ולקחתי" המתארות את שבחו של ה' שהבדיל את ישראל מאומות העולם ולקח אותנו להיות לו לעם.

תכלית הגאולה איננה מצטמצמת בחרות פיזית

הפתיח הראשון "והוצאתי והצלתי" הוא שבח המשותף גם לכל העמים שיצאו מהגנות של עבדות לעצמאות, לכן פותחים ב"עבדים היינו", אולם בהמשך הבנים חייבים לשמוע שתכלית הגאולה איננה מצטמצמת בחרות של עצמאות פיזית, אלא הגאולה האמיתית היא חרות רוחנית: "וגאלתי ולקחתי" – שיצאנו מהגנות של אבותינו שעבדו עבודה זרה ונהיינו ביציאת מצרים לעם ה', וזכינו להיות לעם סגולה – אוצר חביב של מלך המלכים.

עֲבָדִים הָיִינוּ

גנות של עבדות ללא חופש בחירה

כשם שהאור ניכר מתוך החושך כן השבח מקבל את חשיבותו מהגנות ממנו הוא יצא. אנו פותחים בגנות העבדות שהייתה מנת חלקנו במצרים בשעבוד שנמשך 116 שנה, למרות שהגנאי הגדול והאמיתי התחיל לפני מאות שנים, בעת שאבות אבותינו היו עובדי עבודה זרה של עץ ואבן, אך כאן אנו פותחים בגנות העבדות להדגיש את מעמדנו במצרים כעבדים ללא חופש בחירה, כשכל עצמותנו משועבדת לאדון זר העושה בנו כרצונו, כפחותים ממדרגת המין האנושי.

לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם

עבדות לפרעה שהוא סמל הטומאה

הגנות איננה מסתכמת בהיותנו עבדים, אלא בעבדות לפרעה שהוא סמל הטומאה ולמצרים שהיו שקועים עד צווארם בעריות, כשפים ואלילות. כשם שאוויר בית המרזח הרווי באדי אלכוהול משכר, כן אווירת הטומאה של מצרים השפיעה במשך שנים רבות על בני ישראל ובפרט שהיו נכנעים לאדוניהם, והורידה אותם לשפל המדרגה הרוחנית.

"וַיֹּצִיאֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרוֹעַ נְטוּיָה"

שילוב בין שני כוחות שירדו לעולם

סמלה של הגאולה היא השילוב בין שני כוחות שירדו משמים לעולם: "יד חזקה" המכה בחוזקה ומשנה את מערכות הטבע באופן על-טבעי, כשאליה מצטרפת "זרוע נטויה" של הכאה מתמשכת ללא גבול, שבאה לידי ביטוי מוחשי בעשרת המכות שנמשכו כשנה ובקריעת ים סוף, כשסוס ורוכבו רמה בים.

וְאֵלֹהֵי לֹא הוֹצִיא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הָרִי אֶנּוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ מִשְׁעָבָדִים הָיִינוּ לַפָּרַעַה בְּמִצְרַיִם.

שאלות:

הייתה הבטחה לאברהם אבינו שאחר 400 שנה יצאו בני ישראל, ומדוע בעל ההגדה פסק את עתידו של עם ישראל במצרים לשעבוד עולם אלמלא הגאולה? ועוד. מנין לנו שישראל היה משתעבד לעולם, הרי מצאנו עמים שמרדו ויצאו לחירות, וכך היה יכול לקרות גם עם בני ישראל?

הבטחת ה' איננה תקפה בעת שקיים חטא

התירוץ מחייב הבנה בהנהגת ה' בעולמו. הבטחת ה' עומדת לעד, אולם הבטחה שאין בה שבועה מותנית בבחירת האדם ותקפה בעת שלא קיים עוון, כי החטא הוא מרד במלכות, והמלך אינו חייב לממש הבטחה בעת שמורדים בו. יעקב אבינו קיבל שתי הבטחות על שמירת ה' אותו בדרך, ובכל זאת הוא חשש אולי ה' הסיר מעליו את חסדו ואמר: 'שמא התלכלכתי בחטא'. אף במשה רבנו ראינו את הנהגת ה' כשביקש המלאך להמיתו על שמשה לא קיים מצוות מילה בבנו, למרות שנשלח על יד ה' להוציא את ישראל ממצרים. לכן אם הקב"ה לא היה מוציא אותנו ממצרים, היו חטאי בני ישראל במצרים גורמים להמשך השעבוד עד היום הזה.

400 שנה של שעבוד אינם עונש המוגדר בזמן, אלא תהליך זיכוך
ועוד. גזירת השעבוד של 400 שנה שנאמרה לאברהם איננה עונש קצוב לזמן מוגדר, אלא היא תהליך של זיכוך לנפש האדם להכשיר את ישראל להכנעה לקבלת עול מלכות שמים, כשמצרים מממשת שליחות מן השמים לשעבד וגם לצרף את בני ישראל לקראת הגאולה. לכן אם עם ישראל לא היה מגיע לרמה הרוחנית הנדרשת ממנו להיגאל, הקב"ה היה מגלגל את שעבוד מצרים עד סוף הדורות עד שיהיו באמת ראויים לגאולה ולא היה נותן ליהודים לצאת בכל אופן שהוא.

גזירת הגלות הייתה טבועה במהותו של היהודי

רמתו הרוחנית של עם ישראל הייתה בשפל המדרגה. הוא נכשל בהתקרבות לאומה המצרית, שכח את ברית אבותיו ונגזרה עליו כליה מן השמים, אולם ה' פדה את גזירת המיתה בשעבוד של חומר ולבנים, ואם היה בורח מבית עבדים, המוות היה רודף אחריו ואוי לו ולנפשו. ניתן לדמות את מצב בני ישראל לעובר במעי אמו היונק ממנה את חיותו, כך ההווה היהודית הייתה משועבדת למצרים ללא יכולת טבעית למרוד ולהיות בן חורין לעולם. אי לכך היום כל אחד חייב לראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים, שכן גזירת הגלות טבועה במהותו של היהודי, ורק בזכות שה' הוציא אותו ממצרים הוא נחשב כנגאל למרות שנולד אחר השעבוד.

**וְאֶפִּילוּ כָּלֵנוּ חֲכָמִים, כָּלֵנוּ נְבוֹנִים, כָּלֵנוּ זִקְנִים, כָּלֵנוּ יוֹדְעִים
אֶת הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לִסְפֹּר בִּיציאת מִצְרַיִם**

למרות המעלה של חכמה, בינה וזקנה - מצווה לספר

בחכמה קיימות מספר מדרגות: **חכמה** - היא המידע שאנו מקבלים מאחרים. **בינה** - היא תהליך עבוד החכמה בשכלנו מכוח הבינה המבינה דבר מתוך דבר. **דעת** - היא התוצר האחרון של הפנמת החכמה כקניין בלב. **זקנה** - היא תוספת מעלה המיישבת את החכמה על הלב ברבות השנים.

בליל הסדר גם מי שזכה לרום המעלה של חכמה, בינה, דעת וזקנה עדיין מוטלת עליו המצווה לספר ביציאת מצרים, כי בלילה הזה אין מעיינים בסוגיה, לא מבררים הלכה ולא מתפלפלים בחכמה. מצוות

הלילה לנצל את כל מעלות החכמה, בינה, דעת וזקנה כדי להעביר את עדות יציאת מצרים בסיפור, בשבח והודיה לאבינו שבשמים.

להתענג על סיפור יציאת מצרים

התחושה של ליל הסדר היא התקרבות לקב"ה, להתענג על סיפור יציאת מצרים בהכרה שאנו מספרים על אבינו שבשמים שאותו אנו אוהבים, ובליבנו נעימות וגיל - להרבות בשבחו של מקום על שהביא אותנו לאוויר העולם, בחר בנו מכל עם ונהיה לאלוקינו לעולם ועד, לכן כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

ספור מאורעות יציאת מצרים הוא השבח הגדול ביותר

ביטוי לאופן סיפור יציאת מצרים אנו מוצאים אצל התנאים שהיו חכמים, נבונים ומוסרי התורה, ועם כל גדולתם לא חשו שהשעות חלפו במתיקות בזמן שהיו מספרים כל אותו הלילה את מאורעות יציאת מצרים עצמם - שהם השבחים הגדולים שיכולים אנו לשבח את אבינו שבשמים.

עד שָׁבָאוּ תִּלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם: רַבּוֹתֵינוּ, הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית

גדול שימושה יותר מלימודה

זמן קריאת שמע איננו קשור לסיפור יציאת מצרים, ובפרט לרבי אלעזר בן עזריה הסובר שמצוות הסיפור מסתיימת בחצות הלילה ותו לא, אלא תכלית הבאת הסיפור על החכמים היא גילוי של 'גדול שימושה יותר מלימודה', להראות שהיו שקועים בסיפור יציאת מצרים ולא שמו לב שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

אופן החיוב האישי להודות ולהלל כאילו אנו יצאנו ממצרים

ראיית חכמי ישראל השקועים בסיפור יציאת מצרים בשמחה ואינם מרגישים כיצד הזמן חולף, מבטא את אהבת ה' בסיפור הגאולה, ונותן לנו את הנחיה אישית, כיצד להודות ולהלל, כאילו היינו בעצמנו משועבדים, וה' הוציא אותנו מעבדות לחרות, להיות לעבדי השי"ת.

אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות

צריך זכויות יתר כדי לזכות לקחת חלק ביציאת מצרים

זכירת יציאת מצרים היא מצווה חביבה עד למאד, ולא כל אחד זוכה לקחת בה חלק. רבי אלעזר בן עזריה עלה לנשיאות בסייעתא דשמיא ומן השמים נעשה לו נס, שלמרות היותו בן י"ח שנה הלבין שערו כבן שבעים כדי שינהגו בו כבוד, ואעפ"כ לא זכה לקבוע הלכה בסיפור יציאת מצרים, עד שדרשה בן זומא ונמצא מקור לזכירת יציאת מצרים בלילות.

אמירה זו של רבי אלעזר בן עזריה מלמדת אותנו עד כמה חביבה זכירת מצוות זכירת יציאת מצרים אצל הקב"ה, שצריך זכויות יתר מיוחדות כדי לקחת חלק במצווה זו.

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל,

אחד חכם, ואחד רשע

יעוד התורה לרומם כל אחד לפי דרגתו

מקומו של הצדיק נעדר מרשימת הבנים. מדוע? המענה לשאלה נמצא בהקדמה: "ברוך שנתן תורה לעמו ישראל". התורה ניתנה לבני ישראל כדי לרומם כל אחד לפי דרגתו, החל מהיהודי הפשוט ועד האדם הנעלה, לאפשר לכולם ללמוד בה לפי דעתו ולהתקרב לקב"ה - על מנת שכל יהודי יתעלה למעלת צדיק ויזכה לחיי העולם הבא.

לכל בן תשובה ממוקדת שנועדה להפוך אותו לצדיק

כשם שמהלך זה תקף על התורה, כן הדבר נכון בחלק הפרטי של יציאת מצרים שנכתב בתורה לארבעת הבנים. לכל בן מייעדת התורה תשובה ממוקדת האמורה לרומם אותו ולהפוך אותו לצדיק. האב בליל זה עונה לילדים את התשובות הכתובות בתורה, כשהגדה מנוטת את רוח סיפור יציאת מצרים, להנחות את האבות לספר את יציאת

מצרים בהתאמה לרמתם ולדרגתם של הבנים המסובים על שולחן ליל הסדר עם אביהם.

על כל אחד מוטלת המשימה להשלים בעצמו את מצוות הסיפור
 כמובן שכל בן חייב לאמוד את עצמו אם אביו קיים בו את המצווה לפי דעתו של בן, ואם תשובת האב הייתה חסרה, על כל אחד מוטלת המשימה להשלים בעצמו את מצוות סיפור יציאת מצרים ביחס אליו, לספר לעצמו ולהתעלות, כדי שיגיע למדרגת הצדיק.

חכם מה הוא אומר?

הערה:

מגוון פרושי ההגדה הוא בלתי נדלה. מדוע?
 בעל ההגדה סידר את סיפור יציאת מצרים באופן ייחודי כדי לעורר כל אחד ואחד לעמול בעצמו בפירוש ההגדה, ולבוא לידי הבנה עצמית חדשה בריבוי סיפור יציאת מצרים.

האם התשובה לחכם כתובה בתורה או מחודשת?

התורה כותבת מענה ארוך לבן החכם, ומשום מה תשובה זו איננה נאמרת בהגדה, אלא בתירוץ של: 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן'.
 וכאן עולה השאלה: האמנם בעל ההגדה מביא את התשובה הכתובה בתורה, או שמא הוא עונה תשובה מחודשת?

אין מסיימים את קרבן הפסח באכילת קינוח

'אפיקומן' הוא מיני מרקחת המוגשים לקינוח אחר הסעודה, והמנהג לקרוא לכזית המצה שנאכל בסוף בשם 'אפיקומן' - קינוח. בעל ההגדה עונה לשאלת הבן החכם ואומר 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן' – שמשמעותו: אין מסיימים את קרבן הפסח באכילת קינוח. ויש לבאר.

המצה היא הקינוח ואין להטעים אותה בקינוח נוסף

קרבן פסח בזמן בית המקדש מרוב חביבות המצווה נאכל בסוף לקינוח. היום בעוונותינו הרבים לאחר החורבן, אנו מסיימים את סעודת ליל הסדר באכילת אפיקומן מצה זכר לקרבן הפסח, וכשם שטעם בשר

הצלי של זיכרון הגאולה אינו ראוי לפוג מהפה ולכן נחשב כקינוח, כן המצה הנאכלת בסוף היא הקינוח ואינה זקוקה לקינוח נוסף. הטעם של המצה שנשאר בפה מבטא את זיכרון היד החזקה עמה הוציא ה' אותנו ממצרים, ואת בחירתנו במצרים להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש.

עבודת ה' היא כדאית ונעימה כקינוח [אפיקומן]

התורה כותבת בתשובה לבן החכם שהחוקים, העדות והמשפטים מביאים את האדם "ליראה את ה'... לטוב לנו... לחיותנו... וצדקה תהיה לנו" ומשמעותם אחת - עבודת ה' היא כדאית ונעימה כקינוח טעים שנאכל לבסוף. בעל ההגדה איננו מחדש תרוץ חדש, אלא פוסע בנתיב התורה ואומר לבן החכם: שאלת מה טיבה של עבודת ה', הרי תשובת התורה לפניך: ה' הועיד את העבודה כדי להתקרב אליו ולזכות לטוב, לחיים ולזכויות הן בעולם הזה והן בעולם הבא. דע שזה האושר האמיתי והתענוג שאין נשגב ממנו, ולכן מתוך זווית ראייה זו על תחפש אפיקומן כקינוח אחר עבודת ה' הנעימה - אין קינוח אחר קינוח!

רשע מה הוא אומר? מה העבדה הזאת לכם? לכם... ואף אתה הקהה את שניו ואמר לו

מי שלא שואל ולא מחפש את האמת לא ישמע לעולם את התשובה הרשע איננו שואל אלא 'אומר', מי שלא שואל ולא מחפש את האמת לא ישמע לעולם את התשובה. אין להתווכח עם רשע כי הוא איננו מעמיד את האמת והצדק כנר לרגליו שישפיעו עליו להיות צדיק, אלא הוא נותן לרצונותיו דרור, והאמירות היוצאות מפיו באות לתרץ את עצמו על שהולך הוא בשרירות ליבו.

המענה לבן הרשע חייב להיות עקיף ולא ישיר

לפיכך המענה לבן הרשע חייב להיות עקיף ולא ישיר, עלינו לקחת את התשובה שנאמרה לבן 'שאינו יודע לשאול' ולתת אותה כמענה לבן הרשע, לא כדי לשכנע אותו, אלא להקהות את שניו על שפער את פיו בלעג על עבודת ה'.

הקדמה את שניו

'סוד הגאולה' שייך לעובדי ה' ולא לרשע

הרשע באמירה: "מה העבודה הזאת לכם?" מדגיש את הטעות שהשתרשה בו - שאין תועלת בעבודת ה' [חלילה], ובכך הוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר. לכן אומר לו האב: "בְּעִבּוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם - לִי וְלֹא לּוֹ. אֱלֹהֵי הָיָה שָׁם, לֹא הָיָה נִגָּאֵל" - 'סוד הגאולה' לבוטחים בקב"ה שייך לעובדי ה' בלבד ולא לרשע. החיים הם נווה התלאות, הם אינם הולכים ישר לפי התוכנית, אלא בקווים עקמומיים, ומי שלא שייך ב'סוד הגאולה' נופל ואינו קם, שהרי אם האדם חי בהנהגה של טבע ומנהגו של עולם, כשהוא נופל - הטבע לא יקים אותו מהרצפה, אבל יהודי בכלל וצדיק בפרט הבוטחים בהשי"ת, הרי הם תחת כנפי השכינה ב'סוד הגאולה', וכשהם נופלים הקב"ה בכבודו ובעצמו מעמיד את הבוטח בו על רגליו. הרשע ההולך אחר רצונותיו כששומע בליל הסדר שיש תועלת בעבודת ה', וההצלחה בחיים היא 'סוד הגאולה' של עובדי ה', נפתח לו פתח להשיב את האמת אל ליבו, וברבות הימים אם יתמיד הוא עשוי להפוך מבן רשע לבן צדיק.

תם מה הוא אומר?

הנהגת "בְּחוּזֶק יָד" אינה מאורע חד פעמי שהתרחש בעבר

לבן התם לא תועיל התשובה המושמעת לבן החכם שעבודת ה' היא נעימה כקינוח, כי עדיין הוא איננו בשל להבין אותה, ואף התשובה לבן הרשע של 'סוד הגאולה' ששייכת לבוטחים בה' אינה ראויה להישמע באוזניו, אלא הדרך המתאימה לו חייבת להיות קצרה וברורה, עלינו לדבר אליו בשפה שלו שתחדור אל ליבו ולומר: "בְּחוּזֶק יָד הוֹצֵאתֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֶבְדִּים", יציאת מצרים היא מאורע למעלה מהטבע בו העולם נכנע לפני בורא עולם, יציאת מצרים אינה מאורע השייך לעבר, אלא היא ממשיכה עד היום, אמנם לא בניסים גלויים כפי שראו אבותינו, אלא בניסים נסתרים המכניעים את טבע העולם לעשות את רצון ה' עלי אדמות.

וְשִׁאֵינוּ יוֹדַע לְשֹׂאֹל

יציאת מצרים חושית - פסח, מצה ומרור

לכל אחד מהבנים יש תשובה ותקווה שיום מן הימים יהפוך לצדיק, אבל לבן שאינו יודע לשאול, או שאינו רוצה לשאול - אין תקנה, כי מי שהוא אדיש ואיננו מתעניין - אין מה להשיב לו, ואף אם ילמדו אותו ויראו לו את האמת בתפארתה לא יכנסו הדברים באוזניו, ובוודאי שלא יחדרו אל הלב. הדרך שמציעה התורה היא לפתוח במה שמעניין אותו, להציג בפניו ראיות ליציאת מצרים שעברו ברצף ללא הפסקה מאב לבן: פסח, מצה ומרור, וגם להציע לו דרשה מעניינת הדורשת הסבר: בעבור שנעשה את המצוות הללו עשה ה' לנו נס במצרים... לאחר שהוא שומע כיצד דילוג נס ההצלה מעל בתי ישראל התגשם בקרבן הפסח, חיפזון היציאה קרם עור וגידים במצה, ומרירות השעבוד נטעמת במרור - הוא עשוי לפתוח את פיו ולשאול, ואז נדע למי מהבנים הוא שייך: חכם, רשע, או תם ונענה לו כראוי לפי מה שהוא.

מִתְחַלֵּה עוֹבְדֵי עֲבֹדָה זָרָה הֵיוּ אֲבוֹתֵינוּ

הנטייה לעבודה זרה נוצרה עקב חטא אדם הראשון

כתוספת לגנות של "עבדים היינו" שהייתה אמורה להתמיד עד היום, מוסיף בעל ההגדה את גנות אבותינו שהיו עובדי עבודה זרה. הנטייה לעבודה זרה נוצרה באדם עקב חטא אדם הראשון, והיא חלק ממהותו של האדם אחר החטא, לכן בני אנוש נוטים להיכשל בעבודה זרה עד היום. רק עם ישראל זכה לצאת מהנטייה להגשמת האמונה בתהליך זיכוך ממושך של: גרות, גלות, עבדות, שעבוד בטיט ובלבנים, ראיית עשרת המכות, גאולת מצרים וגילוי שכינה במכת בכורות – ואם לא קרב אותנו ה' אליו בכור ההיתוך המצרי - היינו עד היום נמשכים אחר ההבל ועובדים עץ ואבן.

היו אבותינו

הקב"ה גאל אותנו מגנות האבות שעבדו עבודה זרה
הגדרת "אבות" חלה רק על: אברהם, יצחק ויעקב בלבד, אבל בתחילה לפני שנבחרו האבות להיות לאב לבני ישראל, גם תרח ואבותיו היו נחשבים לאבותינו. ומגנות של האבות שעבדו עבודה זרה גאל אותנו הקב"ה.

ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו

לסיפור יש יעוד ערכי בעל חשיבות
סיפור יציאת מצרים הנשמע בליל זה אינו סיפור היסטורי המדווח על מאורע שארע בעבר ללא משמעות עכשווית, אלא הוא עדות בעלת יעוד ערכי בעל חשיבות - המראה כיצד קרב ה' את אבותינו לעבודתו.

ואוליך אותו בכל ארץ כנען

מעשה אבות סימן לבנים
מעשה אבות סימן לבנים, אברהם במסעותיו הכשיר את הארץ לבניו אחריו, כדי שתהיה נוחה להיכבש תחת ידם מיושבי הארץ הנוכרים.

וארבה את זרעו ואמתן לו את יצחק

ה' נתן לאברהם את יצחק במתנה
על פי גזירת המזל 'אברם' היה עקר ולא יכול היה להוליד ילדים. רק בגלל שהתברך מפי ה' שיהיה 'אב המון גויים' ולהקרא בשם 'אברהם' זכה לצאת ממזלו, להיכנס תחת כנפי השכינה מעל המזל. בשלב הראשון נולד ישמעאל שלקח ממנו את הזוהמה שעדיין נשארה בו מהעבר, ולאחר מכן התעלה אברהם יותר ויותר וה' נתן לו את יצחק במתנה.

ברוך שומר הבטחתו לישראל...בין הבתרים

ברית בין הבתרים נותנת משקל של נס נגלה לנס נסתר

הקדמת הבטחת הגאולה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים נותנת משמעות נוספת לסיפור יציאת מצרים, שכן אינו דומה נס שקורה בפתאומיות, לנס שנאמר עליו מראש שיתממש בעתיד הרחוק. הקדמת הניסים בברית בין הבתרים נותנת משקל של נס נגלה לניסים הנסתרים שאירעו קודם הגאולה, וכל שכן מעניקה תוספת ערך ליציאת מצרים שהתגלתה בשיא תפארתה בניסים גלויים.

ברית בין הבתרים נותנת נופך מחייב לקידושין

הברית בין הבתרים נותנת נופך מחייב לקידושין שנערכו ביציאת מצרים בין החתן - הקב"ה לבין הכלה - כנסת ישראל, כי קידושין מזדמנים שבאים באקראי לקויים מפאת חסרון הקביעות הנותן להם טעם לפגם.

קידושין בכל אופני הקניין

כאן בעל ההגדה מלמד אותנו שגאולת מצרים לא הייתה מקרית, אלא מתוכננת מראש בברית בין הבתרים - לקדש את כנסת ישראל בכל אופני הקניין: אירוסין בקידושי כסף - בביזת מצרים, חופה בקידושי שטר - במתן תורה וקידושי ביאה - בהשראת השכינה.

ברוך שומר הבטחתו לישראל

הקב"ה לא פרע את הבטחתו בזיבורית, אלא בעידית

הבטחה חייבים לקיים ויהי מה, וקיום הבטחה לגבי אדם איננה נחשבת למעלה אנושית, אם כן מדוע בעל ההגדה משבח את הקב"ה בשמירת ההבטחה? התשובה היא שבעל חוב הרוצה לקיים את מחויבותו די לו לצאת ידי חובה במינימום האפשרי, אולם הקב"ה לא נהג כך ולא פרע את הבטחתו בזיבורית, אלא בעידית, ואת ההבטחה לאברהם אבינו ה' מימש בהתגלות מירבית בעשרת המכות וקריעת ים סוף, שלא כדרך הטבע ובאותות ובמופתים במשך כשנה, כשהוא מחכה בקוצר

רוח וממתין ליום בו יממש את הבטחתו וינקום במצרים ויגאל את עמו ישראל.

חֲשַׁב אֶת הַקֶּץ

400 שנה של שעבוד הומרו ל-116 שנים

א) בברית בין הבתרים נגזרו שתי גזרות בנות 400 שנה, האחת 'גרות' והשנייה 'שעבוד', ולאחר ששתיהן היו אמורות להתגשם במלואן עתידים בני ישראל לצאת ממצרים. והקב"ה שמר את הבטחתו לישראל וחישוב את הקץ באופן ששתי הגזירות תושלמנה כאחת ולא תעכבנה זו את זו. הגרות שהתייחסה להולדת יצחק החלה 400 שנה לפני יציאת מצרים. עם ישראל ירד לגלות מצרים 210 שנים לפני הגאולה, 116 שנה עברו עליו בשעבוד כשמתוכן 86 שנים של קושי נוסף, שנועד להשלים את מכסת השעבוד שנקבעה לארבע מאות השנה. מידת הרחמים היורדת משמים איננה מבטלת את המשפט, אלא ממתיקה אותו, לכן שנות השעבוד הקשות פייסו את מידת הדין וה' "חֲשַׁב אֶת הַקֶּץ" ו-400 שנה של שעבוד הומרו ל-116 שנים, כדי לתאם את התממשות הגזירות: 'גרות' ו'שעבוד' יחדיו שישראל יצא ממצרים בזמן.

ה' שמר על בני ישראל שישרדו בקדושתם

ב) הקב"ה שמר על עם ישראל שיהיה ראוי רוחנית לגאולה על מנת שיוכל לקיים את הבטחתו לאברהם ולגאול את בני ישראל ולא עם נוכרי ומתבולל, אמנם עם ישראל שמר על צורתו הייחודית בזכות ארבעה דברים בעבורם נגאלו ממצרים: שלא שינו את שמם, לשונם, לבושם ולא דיברו לשון הרע, אך למרות השתדלותם לשמור על זהותם היהודית, המשימה לשמור על טהרתם הייתה כמעט בלתי אפשרית, בגלל טומאת מצרים שהשפיעה עליהם 210 שנה. הסכנה הרוחנית שבני ישראל לא יהיו ראויים לגאולה הייתה ממשית, ולכן ה' "חֲשַׁב אֶת הַקֶּץ", וסייע בידם לשרוד בקדושתם, כדי שיהיה עם יהודי ההולך בדרך האבות שאותו יגאל ה'.

החלפת גזירת הכליה בייסורים ובעוני

(ג) עם ישראל למרות השמירה על ייחודו היהודי ירד למדרגה תחתונה של מ"ט שיערי טומאה במצרים, ולא היה ראוי להיגאל כמאמר הנביא: "וַיֹּמְרוּ בִי, וְלֹא אָבוּ לְשָׁמַע אֵלַי אִישׁ אֶת שְׁקוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ, וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזְבוּ; וְאָמַר לְשִׁפְף חֲמַתִּי עֲלֵיהֶם, לְכָלֹת אֶפִּי בָהֶם, בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם". [יחזקאל כ, ח] וה' ברוב רחמיו החליף את גזירת הכליה בייסורים, עוני, קושי ושעבוד מר - עד שעלתה שוועתם אליו מן העבודה, וה' "חשב את הקץ", התרצה לתפילתם - והחלה הגאולה.

וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי

ה' הבטיח שידין את המצרים במידת הדין של מעלה

העולם הזה הוא עולם המעשה בו בוחר האדם לעשות את הטוב או את הרע בעיני ה', ואין הוא המקום בו ה' מגלה את השכר הטמון לצדיקים ואת העונש המכח לרשעים. רק בעולם הבא שהוא עולם הגמול נראה את תשלום לעשיית הטוב ואת הפורענות למעשה הרע. כאן בגאולת מצרים הבטיח ה' שידין את המצרים במידת הדין של מעלה שהיא היד הגדולה והנוקמת, שהתממשה לעינינו בעשרת המכות ובקריעת ים סוף.

הקב"ה ינקום באדום ובישמעאל

מכאן נוכל ללמוד מגאולת מצרים קל וחומר לגאולה העתידה. אם מכות מצרים שנכללו במילה אחת: "דן אנוכי" הביאו לעולם התגלות רבתי במצרים שלא הייתה כדוגמתה, אזי על אחת כמה וכמה שבגאולה העתידית עליה נכתבו פסוקים רבים, בוודאי שהקב"ה ישמור הבטחתו לישראל, ויראה לנו נפלאות הרבה יותר לאין שיעור מאשר מכות מצרים, בעת שינקום ביד חזקה ובזרוע נטויה באדום ובישמעאל, ב'יום ה' הגדול והנורא', לעיני כל ישראל.

אחרי כן יצאו ברכש גדול

הבטחה לרכוש גדול התאמתה פעמיים

הבטחת ה' שבני ישראל יצאו ברכוש גדול התאמתה פעמיים, האחת בביזת מצרים והשנייה בקריעת ים סוף בביזת הים, כשלכל אחד מישראל היו תשעים חמורים טעונים כסף וזהב. הבטחה זו התממשה לא בנס פיזי, אלא בהטיית לב המצרים לתת לבני ישראל בהשאלה את רכושם ביד רחבה ובעין טובה, למרות האפשרות שלא ישובו מהמדבר.

הטיית לב ההמון כדי לקיים את ההבטחה

העושר העצום שקיבלו היהודים גילה את נשיאות החן של ישראל בעיני מצרים ואת הנהגת ה' שבכוחה להטות לב מלכים ושרים, ולשנות דעת ההמונים, כדי לקיים את ההבטחה שניתנה לאברהם אבינו שבני ישראל יצאו ממצרים ברכוש גדול.

נכס צאן ברזל - אמונה חושית לדורות

הרכוש הגדול שהובטח לאברהם איננו מצטמצם לכדי ממון פיזי בלבד, אלא גם לנכסים רוחניים אדירים שזכינו מכוח יציאת מצרים. עשרת המכות לא נועדו למצריים בלבד, אלא גם עבורנו, "למען תספר באזני בנך ובן בנך, וידעתם כי אני ה'". ההתגלות במצרים הראתה לעין כל את מציאות ה' בעולמו, השגחתו הפרטית על בניו וייחודו שאין מעכב בעדו, ויצרה עדות רבתי של אמונה חושית שהפכה לנכס צאן ברזל הנכלל 'ברכוש גדול' שהובטח לאברהם אבינו.

ביציאת מצרים ראו את השמות: "הא-ל, הגדול, הגיבור והנורא"

סיפור יציאת מצרים הוא סיפור שבחו של המקום, שהוא אדונו אשר הוציא אותנו משעבוד מצרים. והשבח הוא עצום, אין לו גבולות ואין הפה יכול להביע את כולו, לכן כדי לתחם את שבחו של השי"ת במילים, אין להוסיף ואין לגרוע מהנוסח שנקבע ממשה רבנו ומאנשי כנסת הגדולה: "הא-ל, הגדול, הגיבור והנורא". שבח זה היוצא מסיפור יציאת מצרים דיו לתת לנו את האפשרות להתקרב אל השי"ת להכיר בחסדיו ולהדבק בעבודתו.

ביציאת מצרים ה' גילה כיצד הוא מנהיג את העולם בשמותיו:

- 'הא-ל' – מסובב כל הסיבות, גדול העצה ורב העלילה להנהיג את הכל כרצונו.
- 'הגדול' – מידת טובו לגמול חסדים טובים.
- 'הגבור' – גבורת ה' בשמים ובארץ מתממשת בעשיית רצונו ללא מעכב.
- 'והנורא' – זה קדושת ה'.

"רכוש גדול" כולל גם את ידיעת הנהגת ה' בשמותיו

אי לכך הרכוש הגדול שהובטח לאברהם לבני בניו כולל גם את הידיעה על הנהגת ה' בעולמו בשמותיו: 'הא-ל', 'הגדול', 'הגיבור' ו'הנורא' באופן מופלא ומושלם, אותה ראינו במו עינינו בעשרת המכות ובקריעת ים סוף שהתרחשו לעיני כל ישראל.

וְהָיָא שְׁעֵמְדָה

שמירת עם ישראל היא מוחלטת ואינה מותנית

הנהגת ה' להציל את ישראל בכל דור מהצוררים הבאים עלינו לכלות אותנו - היא שעמדה לאבותינו בעבר, והיא שתעמוד לנו בעתיד שלא נכחד ח"ו מהעולם. הנהגת ה' לשמירת קיומו של עם ישראל היא מוחלטת ואיננה מותנית בדרגתו הרוחנית של עם ישראל. הבטחת ה' לנצחיות בני ישראל עומדת לעולם, ואף שעמדו ישראל להיהרג בגזרת המן, היו ראויים להיענש קשות על כך שלא סמכו על הבטחת ה' לקיום האומה היהודית.

נס הבטחת קיום בני ישראל

בהווה ניתן לראות בחוש את הבטחת ה' לקיום בני ישראל, בתקומה גשמית ורוחנית של ניצולי השואה מתוך אפר הנשרפים באושוויץ ובפריחת עולם התורה בארץ ובתפוצות.

הבטחת ה' לגאול את בני ישראל כוללת את הגאולה העתידה

הבטחת ה' לגאול את בני ישראל איננה נחלת העבר, אלא כוללת את הגאולה העתידה, וההבטחה שנאמרה לאברהם "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר

יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי" מתייחסת גם למלכויות שתשלוטנה על ישראל בעתיד, לכן התקווה לגאולה מתחזקת עם הבטחות רבות, שאחת מהן היא הקבלה בין גאולת מצרים לגאולה האחרונה: "כִּי־מִי צִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶרְאֶנּוּ נִפְלְאוֹת" - שהשי"ת ינקום באדום ובישמעאל בעשרת מכות חדשות ונפלאות ויושיע את בני ישראל.

שֶׁבֶל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ

איבת האומות לעם הנצח היא חוק בבריא

שנאת הגויים התמידית לעם ישראל לאורך אלפי שנה מביאה אותנו למסקנה - שהשנאה אינה אקראית, אלא איבת האומות לעם הנצח היא חוק בבריא. הטיועונים המושמעים ברבים שישמעאל שונא יהודים על גזל קרקעות, ועשו עוין את יעקב בגלל התבדלות, או שאר טענות אנטישמיות אינם נכונים.

המציאות הטבעית של ישראל מחייבת דבקות עם הקב"ה ותורתו
סיבה האיבה האמיתית היא - שהמציאות הטבעית של ישראל מחייבת דבקות עם הקב"ה ותורתו: "קב"ה, ישראל ואוריינתא חד הוא. ואם לאו, ועם ישראל אינו דבוק בה' ובתורה, נשלחים אלינו שליחים מן השמים בכל דור ודור בדמות אומות העולם - לשונא, לייסר אותנו, ואף לעמוד עלינו להרוג ולהשמיד עד שנחזור למוטב, וכשאנו לומדים לקח ושבים לדבקות עם ה' ועם התורה - הקב"ה מצילנו מידם.

צא ולמד

כוונת לבן "לעקור את הכל" מרושעת יותר מגזירת פרעה
בליל הסדר כל אחד מחשיב את עצמו כאילו יצא ממצרים. הוא מרגיש את גזירת פרעה שרצה להרוג את הזכרים, ואת רשעות לבן הארמי שזמם להרוג את יעקב ולחלל את קדושת בניו שיהיו עובדי עבודה זרה. בעל ההגדה מדגיש ואומר שכוונת לבן "לעקור את הכל" היא מרושעת יותר מזדון לב פרעה להרוג את הזכרים ולהשאיר את הנקבות, כדי שהמצרים יתחתנו איתן ובניהם יהיו עובדי עץ ואבן.

שורש השנאה הוא רוחני משום שישראל חוסה תחת כנפי השכינה
מעשה לבן מוזכר משום שאיבתו ליעקב קדמה לשנאה שירדה לגויים על הר סיני, וגם לא משום שעם ישראל אינו מתייחס לאומות העולם כראוי, או שאר תירוצים, אלא הסיבה לשנאה מושרשת בטיבו של עולם. בני ישראל מאז אברהם אבינו אין להם חלק בבריאיה. הם יצאו מטבעו של עולם הדוחה אותם ממנו כגוף זר הנפלט מגוף האדם. שורש השנאה לישראל הוא רוחני, משום שהאומה היהודית חוסה תחת כנפי השכינה ודבוקה בה' השומר ומציל אותה.

העולם אינו מכיר בעם שהתנתק מהטבע ודבק בה'

העולם הגשמי והרוחני שהוא חלק מהטבע מתקומם כנגד מציאות ישראל העל-טבעית, ואינו מכיר בעם שהתנתק מהטבע ודבק בהשי"ת. לבן הרשע לא היה מסוגל לקבל את קדושת יעקב אבינו שהיה דבוק כל הזמן בה' ולכן זמם להרוג אותו, למרות שיעקב היה חתנו, אבי נכדיו ונהג עמו ביושר ובנאמנות. התורה מגלה לנו כי בפי לבן נשמע שקר גס באומרו שרצה לנשק לבניו ולבנותיו, כשהכוונה האמיתית הייתה - לאבד את יעקב: "אֶרְמִי אֶבֶד אֲבִי", ובעל ההגדה מדגיש זאת: "לַעֲקֹר אֶת הַכֹּל" - אבל זממו לא הצליח, והקב"ה עצר את לבן ומנע ממנו להרוג את יעקב ולחלל את בניו.

וַיֵּרֶד מִצְרָיִם

בתחילה - 'אל תירא מִרְדֵּה מִצְרָיִם' ולבסוף - 'וַיָּבֹאוּ מִצְרָיִם'
יעקב ירד למצרים שלא ברצונו. אמנם במצרים היה שובע ולא רעב, בנו יוסף מלך במצרים ביד רמה ואותו לא ראה שנים רבות, והירידה הייתה אמורה להיחשב לעליה ולא לירידה, אך לא כך חשב יעקב אבינו, בלבו קינן פחד מיום המחר. הוא הכיר בירידה למצרים ולא רצה בה, משום שהוא ובניו יורדים מארץ ישראל הגבוהה מכל הארצות מבחינה רוחנית אל ארץ מצרים שהיא פסגת הטומאה, היוצרת אפשרות לסכנה חמורה לעם ישראל ההולך להבנות שם, לכן הוא החשיב את שינוי המקום מארץ ישראל למצרים כירידה. רק לאחר שה'

ציווה אותו לרדת למצרים, יעקב הלך מרצון, לפיכך נכתב בתחילה:
 ירידה - "אל תירא מִרְדָּה מִצְרַיִם", ולבסוף אחר הציווי הושמטה
 הירידה ונכתב במקומה: ביאה - "וַיָּבֹאוּ מִצְרַיִם".

וַיְגַר שָׁם

מי שנמצא במקום לצורך מטרה נחשב לגר ולא לתושב

גאולת ישראל העתידית מותנית בהיותם גרים בארץ לא להם, במצב של ארעיות ולא בהתיישבות קבע כתושבי ארץ מצרים. מי שנמצא במקום מסוים לצורך מטרה כלשהי, הרי אחיזתו בקרקע ארעית ונחשב לגר, ואם שוכן הוא שם ללא כל סיבה, הישיבה עצמה היא קבע ונחשב לתושב, משום כך אמרו בני ישראל לפרעה שאין רצונם לקבוע את מושבם במקום, אלא נוכחותם היא זמנית ונאלצים הם לגור במצרים - "כִּי כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן".

'סוד הגאולה' מחייב להיות 'גרים' ולא 'תושבים' בארץ

מגאולת מצרים אנו למדים על 'סוד הגאולה' העתידי שתלוי בהכרה - שכל זמן שמשיח לא התגלה, אנו נמצאים בגלות בארץ לא לנו, ועלינו לחיות עם ציפייה להיגאל ע"י ה' עם משיח צדקנו, ולא להחשיב את מושבנו בהווה בכל מקום כבעל ערך, אחרת נחשב ל'תושבים' שאינם ראויים להיגאל. 'סוד הגאולה' מחייב להיות 'גרים' בארץ ולא 'תושבים', לקבל את המציאות העכשווית כגלות, ולדעת שהפנמת הגלות כהווה הטבעית שלנו היא שלב הכרחי - להיות ראויים להיגאל ע"י ה' בגאולה השלימה.

בְּמַתִּי מֵעֵט

ביחס לכוכבי השמים לרוב - שבעים נפש הן מעט מאוד

שבעים נפש במשפחה בת 3 דורות: יעקב, בניו ונכדיו אינן מתי מעט, אולם ביחס לכוכבי השמיים לרוב שבעים נפשות הן מעט מאוד. מאתים ועשר שנים חלפו מאז ירידתם למצרים ובמשך ארבעה דורות גדל מספר בני ישראל ליותר משני מיליון יהודים, לאחר שרבים מתו במצרים במכת חושך ולא זכו להיגאל. הפסוק "בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ"

אבותיך מצרימה, ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרב" בא להדגיש את הריבוי העל-טבעי שהרבה ה' את בני ישראל שלא כדרך הטבע, והעמיד אותם כאומה בעלת שיעור קומה.

וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי - מִלְמַד שְׁהִיּוֹ יִשְׂרָאֵל מִצִּיּוֹנִים שֵׁם

דרגת הבחירה הייתה לשמור במסירות נפש על האפיון היהודי
בני ישראל נחשבו לאומה בעלת מיוחדות בעת שהתרבו ככוכבי השמים ושמרו על הסממנים המייחדים אותם: לא שינו את שמם, לשונם ומלבושם ולא דברו לשון הרע. אמנם בגלות מצרים לא הייתה להם תורה, אך לזכותם יאמר שהם שמרו על רוח האבות הקדושים, חיו לאור הברית שנכרתה בין ה' לאברהם וזרעו אחריו, והחזיקו בתקווה שעתידים הם להיגאל ע"י ה' ולקבל את התורה, אמנם בהווה בחשכת מ"ט שערי טומאה של מצרים הם ירדו ממדרגת האבות, אך דרגת הבחירה שלהם הייתה לשמור במסירות נפש על אפיונם היהודי - ובגלל העמידה בניסיון זה הם זכו להיגאל מגלות מצרים.

מתוך החושך נוצר האור הגדול

יעקב אבינו חשש מאד לרדת למצרים. הוא ידע שמקום של טומאה ואלילות אינו ראוי לישראל זרע הקודש, אולם חשבון שמים היה להוריד אותם דווקא לשם, כדי שבתוך הדחק של עבדות ונרדפות, מעמק הבכא של שפלות רוחנית וגשמית יבנה עם ישראל לעם ה', לפיכך שלא בדרך הטבע הנהיג ה' אותם בהנהגות של: "עֲמֹ אֲנִי בְּצָרָה" ו"הֶאֱלָקִים יִבְקֹשׁ אֶת נִרְדָּף", ומתוך החושך נוצר האור הגדול - לייסד מעפר עם סגולה, להתגלות בפניו ולבחור בו, כדי לקיים את הבטחת ה' לאברהם בברית מילה: "לְהִיְיֹת לְךָ לְאֱלֹקִים וְלִזְרַעְךָ אֶחָדָךְ".

לְגוֹי גָּדוֹל, עָצוּם

עם ישראל התרבה לאין שיעור

הריבוי של עם ישראל היה לאין שיעור. הוא החל בתחילת הגלות בילודה מרובה עד למצב של "וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם". ארץ מצרים

התמלאה ביהודים ופרעה חשש שהם יהיו הרוב, ולכן אמר לבני עמו:
 "הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעֶצְוֹם מִמֶּנִּי".

וְרַב

"כְּאִשֶּׁר יַעֲנֶה אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ"

הכתוב מעיד שהריבוי של בני ישראל התעצם מעל ומעבר - "וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם". אנו למדים ששיעור הילודה של שישה בכרס אחד החל בירידת מצרים 210 שנה לפני היציאה, אולם לאחר מכן בעת שהתחיל פרעה לשעבד את בני ישראל במשך 116 שנה כשמתוכן 86 שנות שעבוד קשות ביותר - קצב הריבוי היה ללא מספר, כדוגמת צמח השדה שמתרבה ככל שמקצצים אותו יותר.

וַתִּרְבֵּי וַתִּגְדְּלֵי - וְאֵת עַרְם וְעָרְיָה

הכנעה להנהגה הרוחנית

בני ישראל גדלו והתרבו במצרים לכדי אומה מיוחדת אבל תורה ומצוות לא היו להם - "וְאֵת עַרְם וְעָרְיָה". כנגד החיסרון אנו רואים את מעלתם הרמה בשמירת אפיונם היהודי והכנעתם לגדולי הדור. בני ישראל ידעו על עבר מפואר של אבות קדושים והבטחת ה' לגאולה, והאמינו בעתיד מזהיר בו יבוא ה' ויוציא אותם ביד רמה ממצרים, למרות שבהווה הם היו בשפל המדרגה בגלל 210 שנות השפעה של טומאה ואלילות.

התבוננות בגדלותם מעוררת בנו התפעלות מדוגמה אחת. בעת שעמרם גדול הדור גירש את אשתו, מיד גם כל בני ישראל הוציאו את נשותיהם, וכשהחזיר את יוכבד, אף הם הלכו באמונת חכמים ונהגו כמותו.

וְאֶעֱבֹר עָלֶיךָ...בְּדַמִּיךָ חַיִּי

[פסוק זה איננו מסדר ההגדה והתווסף בתקופה מאוחרת. ישנם המייחסים קטע זה להאר"י ז"ל]

עם ישראל מתגדל מתוך הצרות

לאחר שסיפרנו על התרבות ישראל במצרים לכדי אומה למעלה מדרך הטבע, נגשים אנו לספר על המרור שהיה מנת חלקנו בשעבוד מצרים הנורא, אבל קיים חשש שהעצב מזיכרון הצרות יפגום בשמחת החג. האמת היא שסיפור השעבוד מעמיד אותנו בניגוד עניינים, אם אנו חשים מכוח הסיפור רוממות רוח ושמחה – אז זיכרון מרירות השעבוד נפגם, ואם נצטער קשות על הסבל הנורא – הרי זו סתירה למהות החג שהיא שמחת הגאולה, אם כן מה נעשה? לכך נתנו הקדמונים עצה נפלאה, להקדים את הפסוק: "בְּדַמְיָךְ חַיִּי" – ללמד אותנו שעם ישראל מתגדל מתוך הצרות. דם יהודי שהוקז איננו נשפך לשווא, אלא הייסורים מזככים ומקימים את ישראל להתעלות ולעמוד לפני ה' ומכשירים את הדרך לגאולה, לפיכך ידיעה זו של "בְּדַמְיָךְ חַיִּי" נותנת משמעות חיובית לצרות שלא תפגומנה בשמחת החג.

וִירְעוּ

להביט בעין רעה - זו התחלת השעבוד

השעבוד לא החל במעשים רעים, אלא בשינוי היחס החיובי שהיה למצרים כלפי בני ישראל – "וִירְעוּ אֶתְנִי" ולא "וִירְעוּ לִנִּי". היהודים במצרים היו אזרחים טובים ונאמנים ולא היה מה לטעון כנגדם. יוסף שלט במצרים, כולם הוקירו אותו והכבוד אליו ולעם ישראל התמיד כל הזמן, אלא עם ישראל לא שמר על מעלתו והחל להתקרב למצרים. עצת ה' הייתה למנוע את ההתקרבות, ואז המצרים החלו להביט בעין רעה על בני ישראל, להתייחס אליהם בשלילה, ולראות בהם גוף מסוכן המאיים על מלכותם.

אחר שמשפילים את ערכיות האדם נסללת הדרך להפכו לעבד

כך היא דרך הרשע - אחר שמשפילים את ערכיות האדם ונותנים לו חותמת מגונה, נסללת הדרך לשלול ממנו את זכויותיו ולהפכו לעבד. זו הייתה שיטת שונאי ישראל בכל התקופות - לעורר שנאה כנגד בני ישראל בשלב הראשון, כדי להכשיר מעשים מתועבים שזממו לעשות נגדנו בשלב הבא.

וְעֵינֵינוּ... לְמַעַן עֲנֶתוּ בְּסִבְלָתָם

כשהעינוי הוא תכלית בפני עצמו הרי זה קשה מנשוא

עינוי תחת מעביד קשה לשם קבלת שכר, או לתכלית ברת משמעות אין הוא מפרך למרות הטורח הגדול, שהרי האדם המתענה יודע לשם מה הוא מתייסר ושווה לו מנת המרורים, אבל כשהעינוי הוא תכלית בפני עצמו, לענות ולשבור את גופו ורוחו של האדם – לשם עינוי, הרי זה קשה מנשוא. וכך היה בשעבוד מצרים, העבודה הקשה שהטיל פרעה על בני ישראל נועדה לשבור את הרוח ואת הגוף, להתעלל בהם בזדון וברוע לב, כדי למנוע מהם את ההתרבות העל-טבעית, לכן העינוי במצרים היה קשה לבני ישראל כפל כפליים, כפי שאומר הכתוב: "לְמַעַן עֲנֶתוּ בְּסִבְלָתָם".

וְיִתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה

עבודת פרך באופן שתשבור את רוח האדם

כל עבודה קשה, אם יש בה סיפוק של יצירה, חוויה, מימוש עצמי, או כל משמעות – אין בה מן הטורח הכרוך בה, והמצרים ידעו זאת וזממו את ההיפך. הם תכננו עבודת הפרך באופן שתהיה קשה ותשבור את רוח האדם. בני ישראל חפרו בורות ומלאו אותם בעפר, בנו בתים והרסו אותם עד ליסוד, עבודת נשים הוטלה על הגברים, משא זקנים לצעירים וכן להיפך, במגמה רעה של עינוי לשם עינוי. כשאין אדם שמח בעבודת כפיים כוחותיו הפיזיים אינם פועלים כראוי, יעילותם נפגמת ורוח צער שורה עליו, ובפרט שגזירת קבורת הבנים בקירות עמדה מעל ראשם כחרב חדה ודכאה את רוח בני ישראל, אם לא היו ממלאים את מכסת העבודה היומית.

לשעבוד תחת צורר יש משמעות חיובית לטווח ארוך

זיכרון השעבוד איננו נחלת העבר בלבד, אלא מלמד אותנו מוסר השכל ביחס להווה. עלינו להבין כי גבוה מעל גבוה גזירת העינוי נועדה לתקן את בני ישראל מגאוות הנחש הקדמוני שהטיל באדם באומרו: "והייתם כאלוקים". חטא הגאווה חייב לבוא לידי תיקון בהכנעה מוחלטת

בעבדות כדי לומר בענווה: "נעשה ונשמע". מסלול חינוך תחת צורר קשה יש לה משמעות חיונית לטווח ארוך, למרות הקושי שבה. יעודה להכשיר לבבות לקבלת התורה, לעבוד את מלך המלכים - בכל מצב, לא רק בעת רצון והתלהבות, אלא אף בזמן שאין רצון, חשק ושמחה. העבודה בטיט ובלבנים נטעה בעם ישראל את הכנעת הרצון האישי כלפי רצון גבוה ולהתבטל לרצונו יתברך.

חשבון אישי לעבוד את ה' במה שנוח בלבד הוא חריגה מהעבדות
שיעבוד מצרים חנך אותנו שחשבון אישי לברור את מה שנעים וטוב לנו בעבודת ה' - מהווה חריגה מהעבדות. המשימה המוטלת על עבד ה' היא ללמוד אף דבר שאין הוא מוצא בו עניין, לקבל על עצמו עול, לממש משימות עד הסוף, ולא לברור בין לימוד אחד ללימוד אחר, או בין מצווה זו למצווה אחרת. מהלך שמים של 'בדמיך חיי' בשעבוד מצרים, לא רק חיזק את בני ישראל לעבודת ה' בכל כוחם בעבר, אלא נותן לנו את זווית הראיה הנכונה כיצד לעבוד את השי"ת בהווה בכל כוחנו.

ונצחק

בעבודה קשה הזמן עובר לאיטו כשנה ארוכה
פרק הזמן של העבדות כפוף לתחושת האדם, אם העבודה נעימה ומעניינת היום נגמר מהר מאוד, אך אם היא קשה באמת, הזמן עובר לאיטו כשנה ארוכה והאדם מצפה לרגע בו תסתיים. השעבוד במצרים הפך להיות חלק מחייהם. דור שלישי נולד כעבדים ללא פסק זמן להתבונן ולחוש במצבם הקשה, ללא יכולת להבין כי אפשר אחרת. רק בעת שמת מלך פרעה נוצרה הפוגה בשעבוד להבין את גודל חומרת מצבם, ואז פרצה אנחה מלב בני ישראל מן העבודה וזעקתם עלתה למרומים. וכשראו שהמלך החדש ממשיך לשעבד אותם במסורת אבותיו, הבינו כי אפסה תקוותם, ואין להם על מי להישען, אלא על אביהם שבשמים, לכן - "ותעל שונעתם אל האלקים מן העבדה".

וַיִּשְׁמַע

ה' שמע לצעקה שבקעה מתוך העבודה

האמת חייבת להיאמר שעם ישראל מפאת עוונותיו לא היה ראוי לגאולה. רחמי שמים היו מרובים, ולמרות היותו שרוי במ"ט שערי טומאה ה' שמע לצעקה שבקעה מתוך העבודה וקיבל את תפילתו, כתפילת גר, יתום ואלמנה שאין להם על מי להישען, אלא על הקב"ה בלבד.

סוד הגאולה - ה' שומע את צעקת הבוטחים בו

סוד גאולת מצרים מקביל לגאולה העתידה. אפילו נהיה בדור שכולו חייב - אין לנו להתייאש, עלינו להכיר שהגאולה ביום המחר תהיה לאחר 'אוזלת יד' פיזית ורוחנית, בזמן בו ישמע ה' את קולנו מהצרות שיעשו לנו ה'ערב רב', אדום וישמעאל, אז יזכור ה' את ברית אבות ב'עת צרה ליעקב', ולמרות עוונות וחטאים תחל הגאולה בנקמה ה' בגוים, בהתגלות על טבעית כדוגמת עשרת המכות שתוביל את עם ישראל לתשובה. זה סוד גאולת מצרים שיחזור על עצמו בגאולה העתידה בהנהגת ה' - "כי חנון אני". ה' שומע את צעקתם של אלו שאינם בוטחים בעצמם או בזולתם, אלא שמים את מבטחם על ה' בלבד - וזה סוד הגאולה בעבר ובעתיד.

וַיֵּרָא אֶת עֵינָיו

במצרים השלימו את העיניו בביטול התא המשפחתי

בתוך משברי החיים בדרך כלל יש לאדם מקום מפלט ומרגוע במסגרת המשפחתית המחזקת, מעודדת אותו ונותנת לו תעצומות כוח לעמוד בהצלחה נגד הצרות. במצרים הצליחו להשלים בשלמות את העיניו בביטול התא המשפחתי, ובני ישראל נשארו לבד ללא חיזוק ונחמה. עיניו זה לא היה ניכר לעין האדם ורק ה' הרואה ללבב ראה את העיניו, לכן נאמר: "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹקִים" - זו פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ.

וְאֵת עַמְלֹנוֹ

צַעַר גִּידוֹל בְּנִים מִתַּאזֵן בְּנַחַת כְּשֵׁהִילָדִים גְּדֻלִּים

הַמִּצְרִים בִּרְשָׁעוֹתָם הִשְׁלִיכוּ אֶת הַבָּנִים לִיאֹר וּפָצְעוּ אֶת לֵב הַהוֹרִים בַּפֶּצַע שֶׁאֵין לוֹ מִרְפָּא. לִידַת הַבָּנִים וּגִידוֹלָם אֵינוֹ דָּבָר קָל כָּלֵל וְכָלֵל, אֲלָא כְרוֹךְ בַּעֲמַל רַב יוֹם וְלֵילָה בִּמְשָׁךְ שָׁנִים. צַעַר גִּידוֹל בְּנִים מִתַּאזֵן בְּנַחַת שֶׁהַהוֹרִים רוֹוִים בַּעַת שֶׁהִילָדִים גְּדֻלִּים בְּרִיאִים וְשִׁלְמִים בְּגוֹף וּבִנְפֶשׁ. אוֹלָם בְּזִמָּן שֶׁהַבָּנִים הוֹשְׁלָחוּ לִיאֹר וְאֵינָם עוֹד בַּעוֹלָם, הַהוֹרִים נִשְׁאָרִים בַּדָּד עִם עֲמַל שֶׁנַּעֲשָׂה לְשׁוּאָא בִּשְׁסַע בִּלְבַּב שֶׁאֵינָנו מִתְאַחֵה, לֵאלֹא מִרְפָּא שֶׁל נַחַת. עֲמַל זֶה רֹאֵה ה' וְשֵׁם לוֹ בִּגְנֻזִּיו כְּסִיבָה שֶׁבַעבּוֹרָה - הַגִּיעַ עַת הַגְּאוּלָּה.

וְאֵת לְחָצְנוֹ - זֶה הַדָּחֵק

הַמִּצְרִים הוֹסִיפוּ מַעֲצָמָם לַחֵץ עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

"הַדָּחֵק" אִמְנָם אֵינָנו מוֹזְכָּר בְּכַתּוּבִים, אֲךָ נִיתַן לַהֲבִין שֶׁהַמִּצְרִים הוֹסִיפוּ בְּרוּעַ לָבָם נִדְבָךְ נוֹסֵף שֶׁל "דָּחֵק", יוֹתֵר מִמָּה נִגְזַר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. גְּזִירַת בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים יוֹעֵדָה ל'עֲבָדוֹת' וּל'עֵינֹי' בִּלְבַד לִזְכֹּךְ אֶת עַם יִשְׂרָאֵל לִקְרֹאת הַגְּאוּלָּה וּקְבֻלַּת הַתּוֹרָה, אֲבָל הַמִּצְרִים מַעֲצָמָם הוֹסִיפוּ לַחֵץ שֶׁל שְׂרֵי מַסִּים, וְאֵימָנוּ עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵם לֹא יִסְיִימוּ אֶת מַכְסַת הַלְּבָנִים יִטְבִּיעוּ אֶת בְּנֵיהֶם בַּקִּירוֹת הַבַּיִת בַּמָּקוֹם הַלְּבָנִים, לַחֵץ רִצְחָנִי שֶׁל דִּכּוֹי וְשִׁפְיֻכּוֹת דַּמִּים לֹא הִיָּה בְּכָלֵל הַגְּזִירָה. וְעַל זֶה נֹאמַר "וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֵץ אֲשֶׁר מִצְרִים לִחְצִים אֹתָם" - ה' רֹאֵה אֶת הַלַּחֵץ הַנוֹסֵף שֶׁל מִצְרַיִם וְהַחֲלִיט שֶׁהִגִּיעַ הַזִּמָּן לַגְּאוּלָּה אֶת עַם יִשְׂרָאֵל.

"וַיִּצְאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה, וּבְזֶרַע נְטוּיָה, וּבְמָרָא גָדֹל, וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתִּים"

גזירת ה' בעולם מתממשת ביד מלאכים עושי דברו

הקב"ה סידר את הנהגת הבריאה בדרך של השתלשלות רצונו, מהעולמות העליונים אל העולם השפל באמצעות מלאכים עושי דברו, כל אחד בתפקידו המוגדר לו, לממש את רצון ה' עלי אדמות. כבוד שמים מחייב שמלך מלכי המלכים מנהיג את ממלכתו באמצעות שרים, ואין הוא עושה את המעשים בעצמו בניסים גלויים, אחרת תתבטל הבחירה החופשית בהתגלות תמידית של בורא עולם לפני בראיו. לכן גזירת ה' מתממשת בידי מלאכים שהם כוחות רוחניים שנבראו להיות שליחיו להניע את חוקי הטבע, לממש מתן שכר ועונש ועוד, כל אחד בתפקידו התמידי, או הזמני ליעוד הייחודי אליו הוא נשלח בעולם הזה.

בבריאת העולם וביציאת מצרים לא שיתף ה' שום גורם אחר

יציאת מצרים שונה בתכלית מהנהגת העולם הרגילה, משום שהיא מהווה חזרה דומה לבריאה של יש מאין, כדוגמת בריאת העולם. מדוע? הקב"ה בכבודו ובעצמו יצר את מעשה בראשית ואת הולדת עמו ישראל בכבודו ובעצמו, ולא מסר את היצירה ביד מלאכים ושרפים, כדי שידעו כולם כי - 'אין עוד מלבדו', שמים וארץ הם יציר כפיו, ואנחנו חבל נחלתו - "עַם זֶה יִצְרָתִי לִי, תְּהֵלָתִי יִסְפְּרוּ". (ישעיהו מג כא)

גאולת ישראל מתממשת באופנים שונים

גאולת ישראל בעבר התממשה באופנים שונים. בגאולת בבל התרחש נס נסתר, וה' הפך את לב כורש לתת רשות לבני ישראל לשוב מהגולה ולבנות את בית המקדש. בגאולת ישראל מיד המן הרשע גלגל ה' את ישועת ישראל בשינוי בחירת המלך אחשוורוש להרשות ליהודים לנקום באויביהם. בגלות יון שהחשיכה את עיניהם של ישראל ה' עזר ממרום לחשמונאים ללחום בגבורה רבה באויביהם ולהחזיר את עבודת בית המקדש ועוד.

ה' בכבודו ובעצמו ירד להתגלות ולברוא לו עם

הנהגת ה' באמצעות ניסים נסתרים הייתה יכולה להתבצע גם ביציאת מצרים בהטיית לב פרעה לשחרר את היהודים בדרך הטבע, או לאפשר להחזיק חרב בידם ולנצח את חיל פרעה ועוד, אלא לא כך היו פני הדברים. הקב"ה הוציא את בני ישראל בניסים גלויים חד פעמיים שלא מגדרי העולם הזה, ולא השתמש במלאכים ושרפים שליחיו הרגילים, אלא הוא בכבודו ובעצמו ירד ממרומי מרומים להתגלות בעשרת המכות לפני עם ועידה, לנקום את נקמת ישראל ולברוא לו עם נבחר.

בִּיד חֲזָקָה - זו הַדְּבָר

'יד חזקה' מבטאת את השלטת יד ה' על טבעו של עולם

בעל ההגדה צמצם את משמעות ה'יד החזקה' למכת דבר בלבד, בעוד שפשוטם של פסוקים מטה אותנו לפרש את הדבר באופן שונה, ונבאר. המשמעות היוצאת מן הכתובים ש'יד חזקה' מבטאת את השלטת ידו החזקה של ה' על טבעו של עולם. אם נביט על מצבו של עם ישראל, אז מצד הטבע הגשמי לא היה ניתן לצאת לחרות בגלל עוצמת מצרים וחולשת ישראל, לנס לא היינו ראויים מחמת עוונותינו, וגם השעבוד לפרעה גם בעולמות העליונים, אולם למרות הכל, יד ה' גברה על מידת הדין, שלטה בתקיפות על מצרים וגאלה אותנו ב'יד חזקה'.

שבעת ימים אנו אוכלים 'מצת האמונה'

המצה שנבחרה לסמל את יציאת מצרים מראה כיצד 'היד החזקה' לשה במצה, מרדדת בכוח, אופה במהירות וגוברת על טבעה של המצה להחמיץ ולתפוח, לפיכך בשבעת ימי פסח אנו אוכלים את 'מצת האמונה' שהיא סמל הגאולה שנעשתה לעיני ישראל ב'יד החזקה' של הקב"ה.

'חוזק יד' הוא ניצחון מוחלט בהמתת בעלי החיים והבכורים

בעל ההגדה נתן המחשה אחת ל'יד החזקה' בדוגמה של מכת דבר בבהמות, ולא האריך לפרט שהמשמעות הרחבה של 'דבר' כוללת גם את מכת בכורות, מכיון ש'חוזק יד' איננו מאבק בין כוחות, או ניצחון

החזק על החלש הבא לידי ביטוי בשאר המכות, אלא 'חוזק יד' הוא ניצחון מוחלט באובדן נפש כגון: ביטול חיי בעלי החיים - במכת דבר, ואובדן נפש בכורי מצרים - במכת בכורות.

ובזרע נטויה - זו החרב

'זרוע נטויה' היא המוכנות להכות עוד ועוד ללא גבול

מלחמה באמצעות חרב לא הייתה במצרים, למעט הבכורים שנלחמו עם אבותיהם, לכן קשה לצמצם את משמעות ה'זרוע הנטויה' לחרב של ממש. גם המשמעות 'זרוע נטויה' היא רחבה למדי מכדי הפשט הפשוט.

'זרוע נטויה' היא המוכנות של האדם המכה להכות עוד ועוד ללא גבול. החלק התחתון המכה הוא היד, והזרוע היא החצי העליון של השרירים המניעים את היד לפעולת ההכאה, כהנפת השוט המורם אל על להצליף בכוח על גב הבהמה הסוררת.

'זרוע נטויה' מבטאת את גבורת ה' שהתגלתה בעשרת המכות ללא הגבלה בחלקי הבריאה התחתונים והעליונים. המכות שהוטחו על המצרים היו מידה כנגד מידה על שעבוד ורוע לב, ובכל מכה ראו כולם את ה'זרוע הנטויה' שאינה מוגבלת כלל וכלל, וה' עושה את הכול כרצונו, להכות לאין שיעור, אם כן חוזרת השאלה: מדוע בעל ההגדה צמצם את ה'זרוע הנטויה' ל'חרב' שלא הייתה במצרים?

'דבר' מבטא הרס פנימי ו'חרב' הוא כוח פוגעני חיצוני

בתפילה ("וַעֲנֵנוּ") אנו מזכירים: "וְהָסַר מִמֶּנּוּ דָּבָר וְחָרֵב". 'דבר' ו'חרב' אינם פרטים, אלא ביטויים המבארים את כל מכלול המכות שישנן בבריאה. 'דבר' מבטא את הקלקול העצמי של הרס מבפנים, ו'חרב' הוא כוח פוגעני המכה מבחוץ. אם ננתח את עשרת המכות נראה ש'דבר' כולל את מכות: דם, דבר, שחין, חושך ובכורות בהם ההשחתה הייתה פנימית ולא באה חיצונית. 'חרב' כולל את מכות: צפרדע, כינים, ערוב, ברד וארבה שבהן מתערב כוח חיצוני שפגע במצרים. פרעה ועמו ידעו ש'דבר' ו'חרב' הולכים יחדיו, וכשראו את ה'דבר' שהוא הרס פנימי מתגשם במכת בכורות, הם חששו מפני ה'חרב' שהיא כוח הרס חיצוני שיבוא אחריה, לכן הם אמרו: 'כולנו מתים', ואכן חששם היה

מוצדק, ופרעה והמצרים הושלכו בים, בבחינה של מכת 'חרב', לאבדון עולם.

ובמרא גדל - זו גלוי שכינה

גילוי השכינה נועד לזכך את לב ישראל

הגילוי העצום שהיה ביציאת מצרים שהביא לידי מורא גדול היה גילוי שכינה במכת בכורות לעיני ישראל. הנהגת ה' בניסים על-טבעיים לא הייתה נחלת האבות, עימם התגלה ה' בהנהגה של "א-ל ש-די" המשנה את מערכות השמים בניסים נסתרים ולא גלויים. רק במצרים החל ה' לגלות את הנהגתו הניסית שהגיעה לשיא במכת בכורות בגילוי השכינה, בעת שסיים ה' לזכך לב ישראל מחטא עץ הדעת והראה להם אמונה חושית: שהוא נמצא בשמים ובארץ, משגיח על כל אחד ואחד, בעל היכולת ואין מעכב בעדו.

"כי אין שְׁכָחָה לִפְנֵי כֹסֶא קְבוֹדָךְ"

גילוי שכינה בהכאת בכורי מצרים ובכור בהמה מגלה את נפלאות ידיעת ה' בנבראים, לדעת בדיוק רב מי הוא הבכור אחר עשרות שנים ולהכות אותו, ומי הוא שאיננו בכור ולדלג עליו. ידיעה מדוקדקת זו מגלה לנו שכל הנסתר מן העין גלוי וידוע לפניו, "כי אין שְׁכָחָה לִפְנֵי כֹסֶא קְבוֹדָךְ", ומביאה כל אדם לידי מורא מיום הדין ומיום התוכחה.

גילוי שכינה בעולם השפל הוא אירוע רב רושם

גילוי שכינה בעולם השפל הוא אירוע רב רושם, מלאכים מזדעזעים, הר סיני רעד בעת שירד ה' עליו באש ובני ישראל פרחו נשמתם, במצרים גילוי השכינה זיכך את עם ישראל אחר השעבוד הקשה והנורא, ובהעדר בית קיבול רוחני לגילוי נשגב זה, רבים מערלי לב ובשר מתו בראותם שכינה בהתגלותה.

ובאותות - זה המטה

'אות' הוא גילוי נבואי למאורע עתידי, 'מופת' הוא נס על טבעי

'אות' הוא גילוי מוקדם בהווה על התקיימות נבואה בעתיד לבוא. מצד עצמו אין ה'אות' משנה את הטבע, אלא כוחו לגלות היום בנבואה מה שיתרחש מחר, ו'מופת' הוא נס על-טבעי החורג מטבעו של עולם, כפי שנאמר: "כי יָקוּם בְּקֶרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֵלֶם חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת". (דברים יג, ב) ביציאת מצרים היו 'אותות' בעת שמשה התרה בהם לפני המכות ואמר: ה' עתיד להביא עליכם כך וכך, וגם היו 'מופתים' בשידוד הטבע התחתון בניסים גלויים בעשרת המכות, לכן נשאלת השאלה: מדוע בעל ההגדה חרג מהפשט וצמצם את ה'אותות' ב'מטה'?

משה הושמט מההגדה להדגיש את חלקו כמטה בלבד

בעל ההגדה מייחס את ה'אותות' ל'מטה' להראות שה'אות' שנאמר כנבואה מפי משה אין בו מכוחו של משה, אלא משה רבינו משמש כמטה בלבד להעביר נבואה לארץ. כל נפלאות מצרים הן 'אותות' ו'מופתים' המראות על גדולת הבורא, ומשה ואהרן אין להם שייכות לניסים כלל וכלל, והינם שליחי ה' בלבד ללא כוח על-טבעי עצמי, לכן בעל ההגדה השמיט את שמו של משה מההגדה, להדגיש את חלקו המוחלט של השי"ת בגאולה, וכשתפקיד משה לשמש כמטה בלבד.

ובמפתים - זה הדם

שאלה: מכת בכורות שקולה כנגד כל עשרת המכות, ומדוע בעל ההגדה התמקד להגדיר 'מופת' של שינוי הטבע באפיון מכת דם ולא מכת בכורות, או כל מכה אחרת?

ים סוף נבקע בגלל 'אלוק יעקב' ההופך צור לאגם מים

"מה לך הים כי תנוס... ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים". ים סוף נשאל מדוע הוא נבקע לשנים? והוא ענה שהוא נכנע לגדלות אלוק יעקב ההופך צור לאגם מים. כאן נשאלת השאלה, הרי נס קריעת ים סוף מהווה חריגה מגדרי הטבע ושקול לנס הוצאת מים מסלע, אם כן כיצד ניתן להבין את התשובה שים סוף נבקע בגלל נס שווה?

כדי לתרץ את הקושיה עלינו להבין את מהלכי שמים. הקב"ה מנהיג את העולם באמצעות מלאכים שתפקידם בממלכת ה' לשמש כשרים, כל אחד בתפקידו הייחודי עלי אדמות.

נס בגדר הטבע

בעת שה' רוצה לשנות את הטבע בשמו – "א-ל ש-די", הוא מצווה לשר הרוח לנשוב בחוזקה ולהפיל פירות מהעץ, כדי להאכיל צדיק היושב מתחתיו.

נס מחוץ לגדר הטבע

ואם ה' מעונין לשנות את הטבע בשם הוי"ה ב"ה, ללא שימוש בשר הרוח, או כל סיבה טבעית כלשהי כפי שהיה ביציאת מצרים, הרי ה' מצווה על שר העצים שיבטל את טבעו וישיר פירותיו מחוץ למסגרת הטבע, ובלבד שהצדיק ייהנה מהפרי שנשר. כן בצווי של מקום התרחשו ניסים גלויים: שרו של ים קרע את ים סוף, הירדן נסוג לאחור, הרים רקדו כאילים וגבעות כבני צאן – כולם חדלים מתפקידם הרגיל ומממשים את ציווי ה' בנס על-טבעי.

נס קריעת ים סוף פחות מנס הוצאת מים מסלע

אך קיים הבדל בין השרים. שר של ים ושר ההרים עדיין נשארים בתפקידם, אולם באופן זמני הם משנים בציווי ה' את סדרי בראשית וחוזרים לעצמם, אך להפוך אבן צור למים הוא ביטול שר אחד ומינוי שר שני, ולא חריגה זמנית של השר עצמו.

הים נקרע "מלפני אֱלֹהֵי יַעֲקֹב הַהֶפְכִי הַצּוֹר אֶגֶם מַיִם"

כשנשאל שרו של ים מדוע הים נס לאחר בקריעת ים סוף, תשובתו הייתה שלפניו עומד הקב"ה המהווה את הבריא ומשנה את תפקיד השרים מצור למים, בנס שהוא לאין שיעור גדול מהנס שלו, ולכן הוא נכנע וקורע את הים מלפני – "אֱלֹהֵי יַעֲקֹב הַהֶפְכִי הַצּוֹר אֶגֶם מַיִם".

מכת דם היא מעבר מחומר דומם לחומר בעל חיות

מכות מצרים היו שינוי בטבע העולם, אולם טווח השינוי מצטמצם לכדי כוחו של השר הממונה עליהם. רק מכת דם הייתה מעבר מוקצן משר האחראי על המים שהם חומר דומם לשר הממונה על דם שהוא חומר אורגני בעל חיות, מהפך השקול להפיכת סלע מוצק למים נוזלים.

מופתי אחרית הימים: "ונתתי מופתים...דם ואש..."

לכן בעל ההגדה בבואו להסביר מה הוא 'מופת', הוא מביא את מכת דם ולא את שאר המכות, כפי שמגדיר הנביא את מופתי עשר המכות שתהיינה בעתיד על אדום וישמעאל: "ונתתי מופתים בשמים ובארץ - דם ואש ותימרות עשן". (יואל ג, ג)

שאלה:

מדוע בעל ההגדה קיצר בתיאור עשר המכות וגם הניח אותן בסוף?

שלבי החסד שעשה ה' לכל יהודי המחזיק בידו טנא פירות

בעל ההגדה מבאר את סיפור יציאת מצרים באמצעות פרשת הבאת הביכורים, בה מפורטים שלבי החסד שעשה ה' לכל יהודי המחזיק בידו טנא פירות:

- **ויצאנו ה' ממצרים** - ה' בכבודו ובעצמו הוציא אותנו ממצרים מעבדות לחרות ולא ע"י שליח.
- **ביד חזקה** - זו הדבר - השלטת ידו החזקה של ה' על טבעו של עולם באופן מיוחד של הרס פנימי.
- **ובזרע נטויה** - זו התרבות - גבורת ה' שהתגלתה בעשרת המכות ללא הגבלה בחלקי הבריאה התחתונים והעליונים במהלך של הרס חיצוני.
- **ובמרא גדל** - זו גלוי שכינה - התגלות השכינה במכת בכורות.
- **ובאותות** - זה המטה - נבואה על המכות שתבואנה על המצרים.
- **ובמפתים** - זה הדם - ניסים גלויים בעשר המכות בשינוי טבעו של עולם.

עשר המכות הן תוספת על החסד הגדול של יציאת מצרים

האותות והמופתים נועדו לנקום במצרים ולגלות את האמונה בה', ולמרות מעלתם הנשגבה, מביא הביכורים העומד עם טנא ביד וגם יהודי בליל פסח, שניהם בלב נרגש הולכים להכיר טובה ולשבח את ה' על חסדיו הרבים, ולכן משאירים את חסד הנקמה והאמונה לסוף הרשימה, כי הן מהוות תוספת על החסד הגדול שאין כמוהו שזכינו ביציאת מצרים.

יש לעשות את עיקר סיפור ההגדה בלילה בשבח והודיה

לכן בעל ההגדה אינו מאריך בסיפור הנקמה והאמונה שבמכות מצרים, כי לילה זה עיקרו – לומר 'תודה', לספר, להודות ולשבח את ה', כדוגמת מביא הביכורים שמודה לה' בקול רם על הפירות שבידו שמקורן בחסד הגדול של יציאת מצרים.

לימוד זה מביא אותנו לכלל מסקנה שלא להאריך במקום שההגדה קיצרה, ולעשות את עיקר סיפור ההגדה בשבח והודיה הבוקעים מעמקי הלב על שה' בחר בנו להיות לו לעם, הוציא אותנו באהבה ממצרים באופן המיוחד של יד חזקה, בזרוע נטויה ובמורא גדול, ולהוסיף גם את אהבת ה' שנקם במצרים ואת חיזוק האמונה באותות ובמופתים שהיו לעיני כל ישראל.

בהבאת ביכורים השבח עיקר ובמעמד הברית חיזוק האמונה עיקר

לכאורה יש להקשות מהפסוק: "או הנסה אֱלֹקִים לְבֹא לְקַחַת לֹא גֹי מִקֶּרֶב גֹּי בְמִסֹּת בָּאֵת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבְזִרְעֹה נְטִיָּה וּבְמוֹרָאִים גְּדֻלִּים (דברים ד, לד) בו מקדים משה רבינו את האותות והמופתים ליד החזקה. יש לתרץ שיש חילוק בין הבאת ביכורים לבין חיזוק אמונה. בהבאת ביכורים השבח של יציאת מצרים הוא העיקר והאותות והמופתים הם משניים, ולכן הם בסוף, מה שאין כן במעמד הברית בערבות מואב, בו מחזק משה את האמונה בפני בני ישראל, באומרו שלא הייתה ולא תהיה התגלות אלוקית נוספת של בחירת עם באותות ובמופתים בפני עם רב. שם, במעמד חיזוק האמונה - עשר המכות של אותות ומופתים קודמות לשבח של יציאת מצרים.

רבי יוסי הגלילי אומר

ליל הסדר של התנאים נערך בריבוי שבח

הכלל בליל הסדר הוא שכל המרבה בדרשות בפרשת הבאת הביכורים הרי זה משובח. בהגדה מובאים חכמי ישראל: רבי יוסי הגלילי, רבי אליעזר ורבי עקיבא כדי ללמד אותנו את אופן ריבוי הדרשות, כיצד להאריך בדברים, כדרך אדם המספר על חסד שנעשה לו, שאיננו

מצמצם בדבריו, אלא מוסיף ומרבה מעניין לעניין. ליל הסדר של התנאים נערך בריבוי שבח כשבלהט סיפור יציאת מצרים, הם לא הרגישו בזמן שעבר, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

כמה מעלות טובות

קרבת ה' תמידית של המעלות מלווה אותנו בכל דור ודור
חסדי ה' מיציאת מצרים ועד בניית בית הבחירה הופכים למעלות רוחניות אצל בעל ההגדה, והמקור של המעלות נובע מקרבת ה' לישראל שנוצרה מכוח יציאת מצרים. המעלות הרוחניות שהיו טובות לשעתן לא נשארו מאורע היסטורי השייך לעבר, אלא הן הפכו לקרבת ה' תמידית, כנכס צאן ברזל של בני ישראל המלוות אותנו בכל דור ודור, וגם תמשכנה בעתיד לנצח נצחים.

פסח... על שום מה?

השם 'פסח' הוא כלל המגלה את סוד ההשגחה הפרטית
קרבת פסח שנאכל כהודיה על גאולת מצרים נקרא 'פסח' על שם הדילוג שפסח ה' על בתי ישראל והצילם, למרות שלא היינו ראויים לגאולה. השם 'פסח' איננו שם פרטי לקרבן ולנס ההצלה, אלא הוא כלל המגלה לנו את סוד ההשגחה הפרטית שזכו לה בני ישראל ביציאת מצרים.

השגחה פרטית במתן שכר ועונש מגלה את כבוד ייחודו יתברך
ייחודם של בני ישראל שהם תחת השגחתו הפרטית של ה' כפי שכתב הרא"ש: "לבטוח בה' בכל לבבך, ולהאמין בהשגחתו הפרטית, ובזה תקיים בלבבך הייחוד השלם". משום שבהשגחה פרטית של שכר ועונש בעולם הזה מתגלה בעולם כבוד ייחוד ה' החורג מאומות העולם שאין להם השגחה אישית, אלא כללית.

מי שלא מאמין ביציאת מצרים אין הוא מאמין שלם

המשגיח מפונוביץ' הסביר כי בגאולת מצרים זכו בני ישראל לצאת מכלל יושבי תבל ולחסות תחת כנפי השכינה בהנהגה של השגחה פרטית על כל אחד ואחד, לכן מי שאיננו מאמין בהשגחה פרטית שנוצרה ביציאת מצרים - לתת לכל אחד עונש על מעלליו הרעים ושכר על מצוותיו, אין הוא נחשב למאמין שלם.

מי שאינו מאמין ב'הוצאתיך מארץ מצרים' אף ב'אנוכי' אינו מאמין

כי האמונה האמיתית היא מקשה אחת: ה' נמצא בעולמו, אחד הוא בשמים ובארץ ומשגיח על בני ישראל בהשגחה פרטית. לכן מי שמאמין רק ב'אנוכי' ה' אלוקיך' - שה' נמצא בעולם ואחד בשמים ובארץ, אך מתעלם מהאמונה שהוא משגיח ונותן שכר ועונש לפי בחירת האדם, אין הוא מאמין בה'. - "כי מי שאינו מאמין ב'אשר הוצאתיך מארץ מצרים', אף ב'אנוכי' ה' אלוקיך' אינו מאמין. ואין זה ייחוד שלם, וזהו סגולת ישראל על כל העמים, וזה יסוד כל התורה כולה." (אורחות חיים כ"ו)

מצה זו שאנו אוכלים, על שום מה?

מצה שבעה ימים היא בבחינת יצר טוב בלבד

הרמח"ל בסדר ליל פסח (ספר המאמרים) כתב שבני ישראל צריכים שגופם יהיה מוכן ומזומן לאור ה' בעת שהם אוכלים מצה שבעה ימים, שהיא בבחינת יצר טוב בלבד, ואכילתה מכינה אותם להתקדש כל השנה.

להתקדש באכילת מצה ולחזק את ההתקרבות לרוחניות

בספר דרך ה' (ח"ד פ"ח) הוסיף הרמח"ל שטבע הלחם להחמיץ כדי שיהיה טעים לחיך וקל לעיכול, והוא מותאם לטבע האדם אחר חטא אדם הראשון שבו מעורב יצר הרע ונטייה חומרית. לכן בזמן מיוחד וקדוש, על בני ישראל למעט בתוכם את כוחו של היצר הרע, להתקדש באכילת מצה ולחזק בתוכם את ההתקרבות לרוחניות, כדי שיעמדו במדרגת הקדושה הראויה לבני ישראל.

הבנה זו נותנת משמעות נוספת למיאוס שחש כל יהודי כנגד החמץ בפסח שדינו בביעור, בגלל שהוא נמשל ליצר הרע. לדברי הרמח"ל כיצד מתקשרת המשמעות העצמית של המצה כהתקדשות לגאולת מצרים?

חג הפסח הוא הזמן הראוי להתקדשות באכילת מצה

מצה איננה נאכלת כל השנה, משום שהלחם הוא מזונו הרגיל של האדם והמאכל המתאים למצבו הגופני, אך במשך שבעה ימים בשנה בחג הפסח בו נגאלו ממצרים זוכים בני ישראל לדרגה גבוהה יותר וראויים הם לאכילת מצה.

סגולת אכילת המצה משפיעה קדושה במשך כל ימי השנה

ביציאת מצרים התעלה ישראל בגילוי שכינה, הוא נולד גוי מקרב גוי, נבחר לעם ה' והתקדש למדרגה עילאית. לכן בימי חג הפסח קדושת ישראל מתעוררת מכוח קדושת החג וסגולת הזמן, ומכשירה כל יהודי להיות ראוי לאכילת המצה שהיא בחינה למעלה מהעולם הזה. השפעת אכילת המצה בהתקדשות אינה מצטמצמת לשבעת ימי הפסח, אלא הולכת ושופעת במשך בכל ימי השנה, להתענג מאורה של התורה הקדושה.

שְׁלֵא הַסְפִּיק בְּצֶקֶם

מצה היא עדות על יציאת מצרים החפזה שארכה י"ח דקות

18 דקות הוא פרק הזמן בו מחמיצה העיסה והוא העדות על מצת החיפזון של אבותינו ביציאת מצרים. כיצד? בני ישראל לשו את הבצק במצרים ולא יכלו לאפות אותו שם בגלל חיפזון היציאה. ה' הסיע את בני ישראל על כנפי נשרים מארץ גושן ומכל מצרים אל רעמסס ומשם הובאו לסוכות, שם נגלה להם ה' בעמוד ענן ואש להוליכם בדרך. לכן אנו אוכלים מצה שנאפתה במהירות כעדות על יציאת מצרים החפזה שארכה י"ח דקות ממצרים עד סוכות.

מרור

בזכות השעבוד הזדכך עם ישראל זכה להיות ראוי לגאולה
 למרות מרירות שעבוד מצרים שקדם לגאולה, מופיע המרור בסוף
 לאחר פסח ומצה. מדוע? מיקומו של המרור בסוף בא להראות את
 שבחו של המרור, שבזכות השעבוד הזדכך עם ישראל זכה להיות
 ראוי לגאולה, לכן ניתן למרור מקום חשוב ומקומו בהגדה לאחר פסח
 ומצה.

יהודי מקרב את הגאולה במצוות פסח, מצה, מרור וארבע כוסות
 הרמח"ל בסדר ליל פסח מבאר שבלי ליל פסח מתעורר האור הראשוני
 של גאולת מצרים וחוזר ונעור בסגולת הזמן מידי שנה בשנה. האור
 הזה מצטבר ומתלקט לאור גדול במשך השנים עד להשלמתו הגמורה
 בגאולה העתידה. ניתן גם לדמות את עבודת ליל הפסח לפעולת
 כריתת עץ שנעשית בכל שנה, הכאה אחר הכאה עד שהעץ נופל שדוד
 ארצה, כך האור הראשוני שהחל להאיר ביציאת מצרים מתקן בעבודת
 ליל הסדר באמצעות אכילת פסח, מצה, מרור ושתית ארבע כוסות
 ומקרב את הגאולה שנה אחר שנה.

אכילת מרור עם פסח ומצה יש בה צידוק הדין - לקבל דין שמים
 המרור מסמל את כור ההיתוך של מצרים בו הזדכך ישראל כדי שיוכל
 לקבל את אור הקדושה. פסח ומצה יש להם קדושה עצמית ובכוחם
 לטהר את ישראל, אך למרור מצד עצמו אין בו ממשות, אם כן כיצד
 מטהר הוא את היהודי? ניתן לומר שאכילת מרור בפני עצמו אין בה
 כוח טהרה, אך אכילת מרור עם פסח ומצה יש בה צידוק הדין - לקבל
 דין שמים באהבה, להמתיק את מרירות הצרות באכילת פסח ומצה

מקבלת את השעבוד ודין שמים בשמחה למרות המרירות, לכן למרור
 יש קדושה, לא בעצמותו אלא בייעודו.

בְּכָל דּוֹר וְדוֹר

אם ינהיג את עצמו בחירות ישפיעו מעשיו לחוש ביציאת מצרים
בליל הסדר חייב כל אחד לראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא
ממצרים. יציאת מצרים אינה שייכת רק לדור יוצאי מצרים, כל אחד
בכל דור חייב להרגיש את השעבוד והגאולה ולהראות כלפי חוץ את
יציאתו מעבדות לעבודת ה' בהנהגת חרות, בהסבה ושתיית ד' כוסות
יין. אחר הפעולות ימשכו הלבבות, ואם יקיים את המצוות כדת וכדין
וינהיג את עצמו בחירות, ישפיעו מעשיו על הלב לחוש בתוכו את יציאת
מצרים, ולהכיר בגאולת הכלל וגאולת הפרט כאילו הוא בעצמו יצא
ממצרים.

לְפִיכָּה... וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה